

Korijenske latinske složenice

Lulić, Lovro

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:760247>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-03**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju
Preddiplomski studij latinskog jezika i rimske književnosti

Lovro Lulić

Korijenske latinske složenice

Završni rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru
Odjel za klasičnu filologiju
Preddiplomski studij latinskog jezika i rimske književnosti

Korijenske latinske složenice

Završni rad

Student/ica:

Lovro Lulić

Mentor/ica:

dr. sc. Zvonko Liović

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, Lovro Lulić, ovime izjavljujem da je moj završni rad pod naslovom Korijenske latinske složenice rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 28. rujna 2020.

Korijenske latinske složenice

Sažetak

Latinske složenice nisu baš česte, a posebno su znanstveno zanemarene one koje nisu izvedene, koje nemaju nikakav sufiks. Upravo su one najarhaičnije i dio su baštine koju latinski dijeli sa svim indoeuropskim jezicima. U ovom radu prikazuje se etimološka i morfološka razrada korijenskih složenica u latinskom utemeljen na usporedbi zastarjele monografije Marine Benedetti iz 1988. s najnovijim etimološkim rječnikom latinskog iz 2008. i ostalim najrelevantnijim istraživanjima. Ističe se da „uvećanje“ *-c*, *-d* i *-t* koje se nalazi u *facio*, *pendo* i *antistes*, *-stis* jest zaista sufiks makar ne poznajemo značenje, ali svejedno *pontifex*, *pondus* i *antistes* spadaju u indoeuropsku baštinu jer i drugi srodni jezici sadrže iste sufikse.

Ključne riječi: latinske složenice, korijenske složenice, indoeuropski, uvećanje, sufiks

Root Latin Compounds

Summary

Latin compounds don't appear very often and the non-derived compounds, that don't possess any suffix, are especially neglected in their scientific study. On the contrary, they are the most archaic and comprise the heritage that Latins shares with all Indo-European languages. This paper is an etymological and morphological analysis of root compounds in Latin based on the comparison of an outdated monograph written by Marina Benedetti in 1988 and the most recent etymological dictionary of Latin from 2008 and other most relevant researches. It is pointed out that the „extensions“ *-c*, *-d* i *-t* apparent in *facio*, *pendo* and *antistes*, *-stis* are truly suffixes although the meaning isn't known, but nevertheless *pontifex*, *pondus* and *antistes* belong to the Indo-European heritage because of the other cognate languages having the same suffixes.

Keywords: latin compounds, root compounds, Indo-European, extension, suffix

Sadržaj

1. UVOD	1
2. OPĆE O SLOŽENICAMA	1
3. USPOREDBA	6
-ag-	6
-bo-	8
-can-	9
-cap-	10
-coqu-	12
-dic-	12
-duc-	14
-flug-	14
-greg-	15
-iug-	15
-lac-	16
-liqu-	17
-leg-	18
-noc-	18
-pet-	18
-plec-	19
-sap-	20
-sec-	21
-sed-	21
-sol-	22
-spec-	23
-tud-	24

NESIGURNE (po autorici)	25
UVEĆANJE NA -t	27
UVEĆANJE NA -c	30
-fac-	30
-iac-	32
UVEĆANJE NA -d/d ^h	32
-cud-	32
-frend-	33
-pend-	33
4. ZAKLJUČAK	34
POPIS LITERATURE	35

1. UVOD

U ovom ću radu nastojati prikazati usporedbu Benedettijine monografije iz 1988. s najrelevantnijim istraživanjima. Korijenske su složenice važne u shvaćanju tvorbe imenica u klasičnim jezicima. Nisu baš česte, ali ima ih poprilično u sanskrtu i grčkom jeziku. Ipak, znamenit broj nalazi se i u latinskom jeziku i označavaju upravo najarhaičniji dio indoeuropske baštine latinskog jezika vezane uz religiju i pravo. One su upravo potakle tvorbu svih ostalih izvedenih složenica kojih npr. mnoštvo imamo u hrvatskom jeziku.

U prvom dijelu rada dat ću prikaz tvorbe složenica, pozivajući se na najstarije sačuvane indoeuropske jezike. Zatim će se pobliže razmatrati primjeri korijenskih složenica u latinskome. Složenice ću analizirati s obzirom na tvorbu i indoeuropsku etimologiju i iznijeti sve što se novoga otkrilo od Benedettijina vremena.

2. OPĆE O SLOŽENICAMA

Složenice su riječi sastavljene od dvaju ili više slobodnih morfema. Morfem je najmanja značenjska jedinica, često manji od riječi. Većina morfema su u obliku korijena ili osnove. Korijen je dio riječi bez ijednog afiksa, a osnova podrazumijeva korijen s barem jednim derivacijskim sufiksom.¹ Afiksi su vezani morfemi koji se pojavljuju ispred (prefiksi), poslije (sufiksi) ili unutar baznog morfema (infiks).

U historijskoj lingvistici, bilo koje uvećanje korijena zahtijeva značenje morfema da bi bilo proglašeno sufiksom, ali mi često ne možemo niti nagađati koje je bilo značenje (makar bilo i fonološke prirode). Svejedno, svako uvećanje treba se smatrati sufiksom ili inkrementom jer postoje oblici istog korijena, barem u srodnim jezicima, koji nemaju to uvećanje, otud i izvodimo da je to uvećanje, a ne dio korijena. Tako se dolazi do oblika korijena i svega što ne spada u nj.

Složenice (riječi sastavljene od barem dva različita bazna morfema, tj. leksema) se trebaju razlikovati od derivata (izvedenica) iz korijena putem prefiksa ili sufiksa. Suprotno

---

¹ Lieber, 3 i 204

tomu većina klasičnih filologa i indoeuropeista ubrajaju i prefiksirane (glagolske) imenice u složenice jer kažu da se složenica *incola* uvijek povezivala sa složenicom *agricola* kao da su ravnopravne složenice, tj. *incola* je samostalna imenica koja nije nastala iz glagola *incolere*, nije deverbativ² nego upravo složenica preverba i osnove po uzoru na *agricola* koji nije nastao iz ***agricolere* pa se dva pojma ne moraju razdvajati samo zbog formalne razlike prvog člana. Sličan je i *inquilinus* koji je izgubio vezu s *colere*³. Iako nisu korijenske, složenice su i *imberbis* složena s negacijom *in-*⁴. Na kraju, sama autorica govori da su u protojeziku bile važne složenice s glagolom kao drugim članom, ali s prilogom kao prvim članom⁵; a svi prijedlozi u ranom jeziku su bili prilozi pa su tek kasnije nastali preverbirani glagoli i prijedložni izrazi s imenima, a preverbne složenice su se povezivale s glagolom ili stvarali nov glagol.⁶

Morfemi unutar složenice mogu se spajati interfiksom ili spojnikom (vokal -o-) kao u hrvatskoj riječi *nogomet(aš)* i *brodovlasnik*⁷ ili „srasli“ zajedno kao *kućevlasnik*, *takozvani*, *dabogda*, *duhankesa*. Pak, polusloženice se pišu i spojnicom kao *spomen-ploča*, *lovor-vijenac*, *rak-rana*, *kamp-kućica*.

Po odnosu značenja morfema složenice se dijele na determinativne, posesivne (bahúvrīhi) i kopulativne (dvaṃdvá).⁸ Determinativne se tradicionalno zovu *tátpuruṣa* (sanskrt *tat*– taj u značenju genitiva *toga* i *puruṣa* – čovjek; sluga toga, suradnik, službenik neke osobe)⁹, a u njima se drugi član na neki način nadopunjuje prvim članom i dopisuje ili usmjerava značenje. Bilo koja vrsta riječi osim veznika i usklika može biti prvi ili drugi član kao *umobolnica*, *brzovjav*, *kažiprst*, *tropuće*, *poluotok*, *beznađe*, *nerad*, *neboder*, *tlakomjer*, *rukohvat* i *kućevlasnik*.¹⁰ One su sve *endocentrične* jer se polazni termin nalazi u složenici kao neki od dvaju članova (*rukohvat* je nekakav „hvat“).¹¹

---

² glagolska imenica, pridjev, prilog ili novi glagol

³ Moussy, 96

⁴ Također je to posesivna bahúvrīhi složenica.

⁵ Npr. Skt *punar-bhū* i lat. *deinceps*.

⁶ Benedetti, 24-25

⁷ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56711> (20.5.2020.)

⁸ https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pedf/ps12/wortbild/web/pages/02-1_komposition.html (10. 5. 2020.)

⁹ Andrijanić, 192-202

¹⁰ Tribulato, 54f

¹¹ Beekes², 183

Rekcijske (eng. *governing compounds* ili upravne) su naziv za one u kojima je korijen glagolskog porijekla, ali se uglavnom mogu svesti na determinativne kao *vodovod*, *jezikoznanac*, *najmodavac*, *čudotvorac*. Ipak neke imaju glagolski korijen kao prvi član i ne mogu se svesti kao determinativne, a onda su svrstavaju u egzocentrične kao *cjepidlaka*, *razbibriga*, *raspikuća*.

Kod *egzocentričnih* složenica iste vrste riječi kao u prethodnih mogu biti članovi složenice (najčešće je pridjev drugi član), ali je polazni pojam van složenice, ni jedan član ne opisuje niti se izravno ne odnosi na značenje nego tek u kombinaciji kao „onaj koji za A ima B“ članovi asociiraju na pojam.¹² *Dugonog*, *vukodlak* „ima vučju dlaku“ i *dvobroj* „izdanje novina koje *sadrži*, *ima* dva broja“ se nazivaju *posesivne* (označavaju da pojam posjeduje neki član složenice) ili *bahúvríhi* (koji ima mnogo riže, mnogorižan=bogat, od skt. *bahú*– mnogo i *vríhi*– riža), a uzima se da su sekundarno nastale iz determinativnih, stoga je bolje rabiti naziv egzocentrične.¹³ Ekstreman primjer je *crvenperka* (vrsta ribe)¹⁴ čiji se polazni pojam treba pamtit jer spada u specifičnu granu (ribarstvo). Često su imena takve složenice kao *Zvonimir*, *Držislav*, *Crvenkapica*, *Trnoružica*, *Zlatokosa* i *Vrtirepka*.

Kopulativne složenice ili *dvaṃdvá* (od skt. *dvam+dvám*– dvije količine nečega i dvije količine nečeg drugog) imaju članove pri čemu ni jedan ne određuje poblizhe drugog, već se značenjski i jedan i drugi doimaju glavom složenice, npr. *sjeveroistok*, *crven-bijel-plav* (barjak)¹⁵, *gluhonijem*, *žutoplav*, *starodrevan*, ruska složenica *bratesestry*- „braća i sestre“ i hrv. *bratesestra* (vrsta cvijeta)¹⁶, skt. *dyāvā-prthiví* „nebo i zemlja“, *Bogočovjek*, *kupoprodaja*, *danonoćni*, *kantautor* i *vjekovječan* (posebna podvrsta-iterativna-ponavljajuća). Spomenute polusloženice su uglavnom determinativne, a sraslice su kopulativne ili determinativne složenice koje nisu spojene interfiksom nego su kao izraz „srasle“ u složenicu: *blagdan*, *zimzelen*.

Posebna vrsta složenica dijeljenih po deriviranosti su korijenske. One se sastoje od dva korijena koja ne smiju biti afiksirane (ni prefiks ni sufiks), čak niti tematskim vokalom¹⁷ a

¹² https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pdf/ps12/wortbild/web/pages/02-1_komposition.html (10. 5. 2020.).

¹³ Klein, 2118

¹⁴ Marinković, 72-73

¹⁵ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56711> (20.5.2020)

¹⁶ Marinković, 75

¹⁷ U indoeuropskoj morfologiji, pojam *tematski vokal* označava vokal, obično *e ili *o, koji je umetnut između korijena (morfema) i završetka. V. Beekes², 310.

jedino smiju imati fleksijski sufiks ili završetak (npr. u N jd. -s).¹⁸ Nisu korijenske ni *armifer* „koji nosi oružje, borben“ ni *armiger* „koji nosi oružje, štitonosac, okloponosac“ jer su se tematizirale (po o-deklinaciji).

Budući da prvi član treba nekakav način spajanja s drugim članom i otud doduše interfiks, po toj definiciji korijenska osnova može biti samo drugi član¹⁹ te to mogu biti samo imenice, ali svejedno su najčešće glagolske imenice (glagolskog porijekla) u značenju *nomen agentis* (činitelj radnje – npr. zločinac)²⁰.

U latinskim korijenskim složenicama je drugi član isključivo korijen glagolskog porijekla. Zato su većina *tátpuruša*, i najčešće se odnose se na čovjeka vršitelja. Neke su *bahúvríhi* složenice, ali upravo njihov drugi član se pojavljuje i kao jednostavni korijen, npr. *illex* (bezakonit od *in* „ne“+*lex, legis* „zakon“), *antepes* „prednja noga; preteča“, *trifur* „triput lopov, okorio lopov“ i *bidens* „dvozuban, dvoračvane vile, koji ima oba reda zuba“ dolaze upravo od samostalnih *lex, pes* „stopa(lo), zatega jedra“, *fur* „lopov“ i *dens* „zub“ i zato to nisu korijenske složenice u strogom smislu riječi kao ni *inops* „bespomoćan“, *bifrons* „s dva lica“, *concors* „složan“.

Ipak, krivo je dijeliti ih na aktivno i pasivno značenje (glagolska kategorija) od kojih se ni jedno ni drugo ionako morfemom ne mogu označiti u imenicama,²¹ ali se iz konteksta glagolskog porijekla značenje ipak nazire pa ga se radije treba nazivati „pacijentiv“, *nomen patientis* ili *nomen actionis* nasuprot „agentivu“, *nomen agentis*. Većina ima aktivno značenje, ali neke pasivno: *detudis, praecox, coniuux, resex, redux*.²²

Uglavnom vrijedi podjela na jednostavna korijenska *nomina actionis* i složena korijenska *nomina agentis* pri čemu je *nomen agentis* sklon slaganju da ne bi izgubio značenje agentivnosti zbog dvosmislenosti (*lax:illex*).²³

---

¹⁸ U latinskom doduše ima interfiksnog vokala (ĩ, nikad ĩ), ali je rjeđi, kao u riječima *sacrilegus, multiplex, tubicen*.

¹⁹ Ako *manceps, malluviae* i *mansuētus* nastaju od korijena riječi *manus, ūs*, onda su to korijenske složenice po, manje važnom, prvom članu.

²⁰ rijetko *nomen actionis* (naziv čina radnje – npr. zločin).

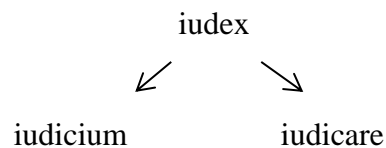
²¹ Aktivan oblik rijetko označava pasiv, ali obrnuto je često, npr. deponentni i povratni glagoli.

²² Benedetti, 26

²³ idem, 19

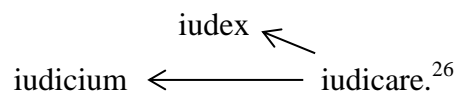
Zanimljivo je i da postoje fosilizirani relikti korijenskih izraza kao *dicis causa* (nasuprot *iudex*), ali i „nomen agentis“ *dux, ducis* (nasuprot *redux*) ili „nomen actionis“ *vox, vocis* „glas, zvuk, riječ“. Ali se u većini jezika razvoj jednostavnih korijenskih izraza i složenica odvojio i udaljio. Još 2 izuzetka su *grex* (nasuprot *segrex*) i *lax* (nasuprot *illex, pellax*). Neke korijenske tvorbe su potvrđene jedino u složenicama kao ^{**}*spicere* u *auspex*,²⁴ a neke samo jednostavne *fur, furis*.

Nekorijenske (derivirane) složenice su zapravo nastale iz korijenskih po primjeru *iudex – iudicium – iudicare*:

Imenica *iudex* (osnove *iudic-*) proizvela je „nomen actionis“ indoeuropskim sufiksom *-yom* i nastao je *iudic-ium*. Također denominativni glagol 1. konjugacije *iudic-are*.

Međutim, tako je sekundarno povezan „nomen actionis“ na *-ium* s plodnim glagolskim derivatom *iudicare*, iz kojeg se dalje izvodi denominativi npr. *praeiudicare* je proizveo *praeiudicium* mimo hipotetske imenice ^{**}*praeiudex*, *opprobare* : *opprobrium*, *desiderare* : *desiderium*. Zapravo, Rimljani su korijensku složenicu glagolskog porijekla, npr. *iudex* automatski povezivali s odgovarajućim glagolom, stoga *iudicare*, iako je na etimološkom planu situacija bila obrnuta, dok Grci ni Indijci nisu.²⁵

Korijenske složenice pokrivaju razne aspekte ljudskog života kao što su ljudski međuodnosi i religijski izrazi: *os-cen, prin-ceps, iu-dex, vin-dex, ponti-fex, sup-plex, ob-ses, au-spex, haru-spex, con-sul, ex-sul* te nazivi vezani uz rad, obrt i seoski život: *aure-ax, for-ceps, in-cus, tra-dux, ag-ger, ob-iex, feni-sex*.²⁷

²⁴ Benedetti 17: σύζυξ, ali nema ζύγω, nego jedino povećani ζεύγνυμι; isto *biugis*, ali nema *iugō, iugere* (ili *iugare*).

²⁵ idem, 16; usp. πρόσφυξ, ali marginalni προσφεύγω, skt. česta imenica *apa-sphūr*, ali rijetki *apa-√sphur*

²⁶ idem, 195

²⁷ idem, 7 i 27

Za razliku od grčkog, jedna važna korijenska složenice utječe na nastanak mnogo ostalih s istim drugim članom (kao *-ceps*, *-fex*, *-cen*) kao i u sanskrtu. Svaki put *a* u korijenu slabi u *e*, a neke čak analoški dobivaju *e* prema ostalima (*-dex*).²⁸

Razlog zašto su se korijenske složenice tako raširile u latinskom jeziku je njihova konzervativnost i produktivnost unutar kruga religije, sudstva i ostalih institucija te nedostatak jakih fonoloških promjena koji bi učinile semantičku strukturu neprozirnom.²⁹

3. USPOREDBA

U radu sam se koristio korpusom latinskih složenica koja se izložena u knjigu autorice Marine Benedetti, te sam etimologije složenica usporedio kod najrelevantnijih latinskih etimoloških rječnika. Benedetti je najvažniji suvremeni izvor o korijenskim složenicama u latinskome. Najvažniji antički izvori o složenicama su Varon i Fest, čija sam djela konzultirao. Najsuvremeniji etimološki rječnik latinskog jezika Michiela de Vaana je izdan 2008. u izdanju Brill. Osim de Vaana sam se poslužio i rječnikom Ernouta i Meilleta, koji se dugo vremena smatrao mjerodavnim.

U latinskom jeziku, strogo definicijom ima 31 korijen, a ukupno 107 složenica. Autorica iznosi hvalevrijedne etimologije koje do dan-danas vrijede, ali na etimologije koje su ostale danas sporne ne donosi precizne ili iskazuje čak krive podatke. Osvrnut ću više na složenice čija je etimologija nesigurna u nadi da ću baciti svjetlo na neke manje poznate pojave. Složenice su radu iznesene abecednim redom.

-ag-

U složenicama *remex* „veslač“ (od *remum* „veslo“) i *aureax* „kočijaš“ Rimljani nisu prepoznavali drugi član zbog mnoštva drugih pridjeva i imenica na *-ex* i *-ax* koje nisu imale značenje izvedivo iz *ag-* i iako su ta imena sadržavala *-c*, a ne *-g* kao kraj osnove, *remex* su

---

²⁸ Benedetti, 30

²⁹ idem, 193

kao i *tubex* „trubač“ smatrali običnom izvedenicom pomoću plodnog sufiksa (iako su *tubex* izmislili da objasne *remex*).

Dapače i postoji *remigare* „veslati“ i zaista, u glagolima su osjećali da bi se možda krila osnova *ag-* (ali u imenicama ne).³⁰ I uzima se da su svi glagoli na *-igo*,1. od *ag-*, a oni na *īgo*,1. od imenica *i-*osnova i *ag-*, ili analogijom na njih.³¹ Autorica kaže da je *remex* nastao analoški neposvjedočenu, ali slična značenja, *navex* „koji plovi“ da se objasni elizija čitava sloga *rem(um)*, a *navex* je potakao *navigare* „ploviti“. Nadodaje kolokaciju Skt *nāvam aj-* „voditi lađu“ i *nāvājā* „vođa broda, kormilar“ te avestanska „isto“.

Složenicu *aureax* često izvode iz *aureae* „uzde“ (a ne od *auris* „uši“) što bi mogao biti hiperkorektizam (prema *auris*) za *oreae* „dijelovi u ustima, usni dijelovi“ *ōs-ei-h₂g' „gonič-vodič pomoću žvala“. Naime, na uši konja se ne privezuju uzde. Autorica kaže da je *-ax* umjesto *-ex* razjednačen od prethodnog *e*, ili da je zbog Lachmannova pravila, jer pretpostavlja da je *G* bio **aureacis. *Auriga* je prvotna, starija složenica, a *aureax* od obnovljene inačice i *ōreio- i *-ag-.

U Rgvedi, korijenskom složenicom *pr̥tanāj* se govori o konju, od *pr̥tana+aj-* „gurnut u utrku, koji juri u utrku“, a riječju *su-nir-āj* „koji dobro vodi (krave)“ se pjeva o bogu Indri. Srodnici su i Gr ἄγω „voditi“ st-irski *aigid* „voziti“, mladoAv *az* „(od)voziti“, Arm *acem* „voditi“, stisl *aka* „voziti“ i Toh *āk-* „voditi“.³²

-ges

Od osnove *ger-* postoji mnogo tematskih složenica (spomenuta *armiger* i ostale na *-ger*), ali se sve dekliniraju po o-a-deklinaciji, jedino korijenska složenica *agger* „gomila zemlje, nasip“ se deklinira po trećoj deklinaciji. Ipak *gero*,3. „nositi, upravljati, voditi, činiti“ nema ie. srodnika u ovom obliku nego je s-osnova od prethodnog korijena *ago*, dakle *h₂g'-es-.³³ Osthoff je već ranog datuma (1877.) predložio da je stupanj praznine u *ges-*, tj. h₂g'-es- izveden iz *h₂eg'-, ali se to tek prihvatilo kad je laringalna teorija počeladobivati na

³⁰ Benedetti, 42

³¹ de Vaan, s.v. *ago*

³² idem, s.v. *ago*

³³ Benedetti, 107f

snazi.³⁴ Dakle *gero*,³ dolazi od „voditi sebe,sebi>nositi“, ali autorica ne povezuje *gero* s *ago*.³⁵

-bo-

Od glagola *biti* tvore se dvije korijenske latinske složenice *probus* „pogodan, častan“ i *superbus* „ohol, nepristojan; uvažan, izvrstan“, ali kao i kod *aureax* i *remex*, ni ovdje Rimljani nisu raspoznavali drugi član.³⁶ Glagol „biti“ u latinskom se pojavljuje u raznim oblicima, nasljedno u alternaciji *es-/s-* i perfektnoj osnovi *fu-* (također i u „novom“ glagolu *fiō, fieri*), ali i u složenicama, što nije čest slučaj. Budući da ie. **bh* na početku latinske riječi prelazi u *f*, a u sredini u *b*, izgubila se veza s glagolom.³⁷

Od ie. **b^h(e)h₂u/b^h(e)uh₂* imamo osnovu **b^hh₂u-o* u kojoj ispada laringal >**-b^hu-o-*, a za vrijeme ili nakon protoitalskog glas *w* se gubi nakon labijala kao u *aperio/operio* „otvarati/zatvarati“ od **wer* (kao u **h₂uer-i(e/o)* u Skt *vr̥nóti* „prekrivati, ograđivati“, hrv. *otvoriti*) ili *op-ortet* od **wert* „okrenulo se prema komu“>„namijenjeno je, pristoji“. ³⁸ Korijen se pretvorio u *-bo* i preuzeo nekorijensku tematsku sklonidbu. Ista se stvar dogodila i u imperfektu svih konjugacija na *-ba* kao *oportet-ba-t* i futuru prvih dviju na *-bo/-bi* kao *oportet-bi-t*.

Naše složenice su termini iz poljoprivrede jer su kod Akcija, Lucilija i Kolatina *fruges* „plodovi“ *probī* „dobrouspijevajući“. *Probus* „koji raste naprijed, koji se razvija, uspijeva, bujan“ i *superbus* „suvišan“ su. Naš *bujan* također dolazi od istog korijena **b^hoh₂u* kao i Skt *bhūyān* „jači“ i možda isto iz poljoprivrede.³⁹ Skt *prabhūs (ū)* „izvrstan“ odnosi se na božanstvo koje se uvijek naprijed povećava, raste. Budući da *superbus* manje-više funkcionira kao antonim riječi *probus*, može biti unutarlatinska inovacija ili analogija prema *probus*. De Lamberterie je predložio da Gr *ὑπέρφει* „suvišno“ može biti isto oblikovanje kao *superbus*.

---

³⁴ de Vaan, s.v. *gero*

³⁵ Benedetti, 107-108

³⁶ idem, 27

³⁷ idem, 45

³⁸ de Vaan, s.v. *oportet*

³⁹ Mayrhofer, s.v. *bhūriḥ*, Derksen, s.v. *bujān*

Za razliku od pridjeva *probus* i *superbus*, imenicu *tribus* izvodi od *tri+d^hh₁-o „podijeljen na tri, trodijelan“ kao i Skt *-dhā* < *-d^heh₁ *trídhā* „trostruk“. Imamo i tematiziranu izvedenicu litavski *iñdas* „ploča, tanjur“. Pridjev je bio poimeničen prebacivanjem u u-osnovu *tri-d^hh₁-u „trodijelna stvar, trećina“, a u-osnova upućuje na starinu kao u litavskom *vidūs* „sredina“. Umbrijski ima *trifu* „trojstvo, područje“. Za razliku od *tertius* i *ter*, *tri-* nije bilo reducirano u *ter* jer je bilo drugih složenica s *tri-*, kao *trifariam* od *d^hh₁-o*, u kojoj se *dh* odrazilo kao *f* kao i u *inferus*, a ne kao *b* jer je bio jasan prvi član *tri-*, kao i *in-*, pa se tretiralo kao početno *θ-. A *-arius* se mogao razviti od tematskog pridjeva kao i *primarius* < *primus*.⁴⁰

-can-

Pjevanje i sviranje uvijek idu skupa, a pogotovo u antici kad je postojalo mnogo glazbala, iako od nekih glazbala mi njihov timbar zvuka možemo samo nagađati. Pjevati i svirati se kaže *cano*,³ i svirači su redovito korijenske složenice kao *cicuticen* „lulaš“ od *cicuta* „kukuta“ od čije se stabljike pravila lula ili frula, *cornicen* „rogaš“ koji je svirao samo u vojsci, od *cornu* „rog“. Potom *fidicen* (*fidicinus*) „lirist“ od *fides* „lira“, kao i Gr σφίδες/σφίδα „kuhinjska crijeva za sviranje“ došlo iz mediteranskog substrata,⁴¹ *liticen* „trubač“ od *lituus* „zakrivljen(a truba)“ skupa s Go *lipus* „zakrivljen“ dolazi iz nePIE, *oscen* „ptica po čijem se pjevu proriče“, *psalmicen* od Gr ψαλμός „napjev na lutnju ili harfu“, *siticen* - „trubač na sprovodima“, *tibīcen* (*tibicina* i *tibicinium*) „frulaš“ od *tibia* „frula“ i *tubicen* „trubač“ od tuba „truba“, izvor naše *trube*. A prema *vāticinor*, 1. „proricati, mahnitati“ našli su se *manticinor*, „isto“ od Gr μάντις „vrač“, i *alucinor* „lupetati, sanjariti“ od nepoznata korijena, ali slična značenja kao *vaticinor*.

Možda se na temelju *lenocinor* „laskati, napredovati“ od leno „podvođač, svodnik“ kao „koji pjeva zavodeći, podvodeći“ nastalo značenje „koji čini podvođenje“ pa se *-cinor/-cinium* počelo odnositi na bilokakvo činjenje, a možda već od *vaticinor* činiti proročki posao: *latrocinor* „biti plaćenik, pljačkati“ *patrocinor* „štiti“ od *pater* „otac“ / *patronus* „skrbnik“, *ratiocinor* „računati, razmišljati“ od *ratio* „računanje“, *sermocinor* „razgovarati, raspravljati“ od *sermo* „govor“ i *tuburcinor* „žderati“ od *tuber* „debeo“. Iako *sollitatus* (*sollus* „čitav“) „uznemiren“ sadrži *citus*, particip od *cio* „dignuti, raspiriti“, ne pruža analošku motivaciju

⁴⁰ de Vaan, s.v. *tribus*

⁴¹ Beekes, s.v. σφίδες

prema brojnim izvedenicama s *cinor/cinium* jer je *citus* već izgubio ekspresivnost te se počeo korist njegov derivat *-citatus* kao u *incitatus* „brz“, *recitatus* „recitiran, proglašen“, *excitatus* „uzbuđen“, *suscitatus* „podignut“ koji nemaju ni fonološku ni semantičku sličnost s prethodnim.

Kao arhetipi ovih složenica na *-cen* smatraju se *cornicen, tubicen i tibicen*. Ova vrsta imenskih složenica je arhaična, ali asigmatski karakter je svakako izniman nasuprot onima na *-dex, -ex, (remex) -fex, -iex*. Možda su nastali po uzoru na na *-fer* i *-ger* „koji nosi“, iako su se oni tematizirali.⁴²

Sve složenice imaju imenicu za prvi član osim dvije. Benedetti smatra da se *sitionako* iskrivio zbog paretimološkog povezivanja sa *sitiī dēfuntī* na sprovodu.⁴³ Također *oscen* ima preverb **obs-*. Tri su tumačenja postojala uz *oscen, inis* „ptica čiji se pjev tumači kao božanski znak“. Po uzoru na druge korijenske složenica na *-cen* (koje su doduše muškog roda i „nomen agentis“) *oscen*, koje je srednjeg roda, su tumačili od *ōs, ōris* ili od *ops, opis* „sredstvo, bogatstvo“, ali najvjerojatnije je da je složenica s *obs* „prema, nasuprot“ u značenju pjevajuće ptice koja dolazi sučelice auguru ili svećeniku reda *auspex*.⁴⁴

Korijen *can-* ima srodnike u umbrijskom *kanetu* „nek pjeva“ i *ařketu* „*adcinium* (obredna) pjesma“, st-irskom *canim* „pjevati“, velškom *gogoniant* „slavan“, Go *hana* i Gr ἡκανός „pijetao“, a možda i *kavaxή* „buka“ spada tu. U PIE je imao oblik **kh₂n-* ili **kan* ako je bio posuđenica iz neindoeuropskog jezika.⁴⁵

-cap-

Od glagola *capio*,3. „hvatati, grabiti“ imamo mnoštvo korijenskih složenica raznih značenja, ali i različite vrste riječi, negdje aktivno značenje, a drugdje pasivno: razne vrste služba *auceps, -cupis* „hvatač ptica, ptičar, lovac“, *manceps, -u/ipsis* „ugovarač, agent“, *municipis, -ipsis* „građanin, autohton zajednici“, *particeps* „sudionik, dionik“ i *princeps* „prvi, započinjač“; dva priloga *deinceps* „potom“ i *inceps* „zatim“ te pomagalo *forceps, -ipsis*

---

⁴² de Vaan, s.v. *gero*

⁴³ Benedetti, 56

⁴⁴ idem, 25

⁴⁵ de Vaan, s.v. *cano*

„hvataljka za žar, mašice, kliješta“. Također se nalazi i pridjev *vesticeps*, *-ipis* „spolno zreo“ i brojevni pridjevi *tertimeps*, *-ipis*, *quarticeps*, *quinticeps*, *sexticeps*, „treći, četvrti, peti, šesti u redu“.

Postoje i izvedenice „nomina actionis“ srednjeg roda *mancu/ipium* „konfiskacija, vlasništvo, rob“, *municipium* „zajednica, općina“, *participium* „particip“ i *principium* „početak, izvor“. Prema tipu naknadnih složenica *lanificus* posvjedočen je i *urbicapus* (njemu sličan *legirupa* „zakonokršitelj“) „koji hvata gradove“ u Plauta vjerojatno kao približni kalk od *ἐλέπ(τ)ολις* „gradouništavajući, toranj za opsadu bedema“ ili *π(τ)ολίπορθος* „koji pljačka, pustoši grad“, a u Festa je zabilježen *hosticapās* „koji hvata neprijatelje“ i *paricidas* (*parr-* paretimologija s *patr-*) „ubojica bliskog srodnika, sebi jednakog, odgovarajućeg“ od *par, paris* „odgovarajući, sličan, par“ koje Goidànich pridjeljuje sabelskom utjecaju,⁴⁶ a de Vaan analogiji prema *-os* i *-s* osnovama ili zbog grčkog utjecaja.⁴⁷

Glagoli *anticipare* „preduhitriti, anticipirati“ i *occupare* „zauzeti, okupirati“ su izvedeni iz neposvjedočenih korijenskih složenica, a i *nuncupare* „prozvati, proglasiti“ od **nome-capare* „uzeti ime“ dolazi iz **nome-kaps*.

Najstariji oblik može biti *princeps* (sa sinkopom); na ovom modelu, *deinceps* (**dein(de)-kap-s*) je stvoren, i također oblici s rednim brojem kao prvim članom. *Particeps* pripada ovoj semantičkom krugu također. *Forceps* „hvataljka za žar, mašice, kliješta“ se etimologizira kao *quae forma* (pl. neutr.) *capiant* „koje hvataju vruće stvari, žeravu“ kod Festa, što bi značilo **formo-kap-s* srodno s *θερμός* „vruć“ i Lat *fornax* „peć“. *Manceps* < **manu-kap-s*, koji možda pripada istoj zakonsko-socijalnom krugu kao *princeps*, *particeps*: izraz *manum capere* je još postojao. *Mūniceps* možda je bio povratno tvoren prema *municipium*, ili izravno od **mūnia-kap-s*, usp. *mūnia capessere*). *Vesticeps* < **vesti-kap-s* „koji preuzima *togu virilis*“.⁴⁸

Glagol *capio* ima srodnike u Go *haban* „imati“ i *hafjan* „uzdizati, podizati“ od **kh₂p-* ili *neie*. **kap-*, a od **keh₂p-* Gr *κάπτω* „progutati“, *κώπη* „drška, držak, balčak“ i Njem *happen* „progutati“ te Gr *κάπη* „zipka“, ali de Vaan s ovim povezuje i Lat *habeo* „imati“, Go

⁴⁶ www.treccani.it/enciclopedia/lingua-latina_%28Enciclopedia-Italiana%29/ (10. 9. 2020.)

⁴⁷ de Vaan, s.v. *parricida*

⁴⁸ idem, s.v. *-ceps*

giban „davati“ i st-irski *gaibid* „uzimati“ i zamjećuje nekakvu (pre)ie. izmjenu *kap/*g^ha/eb^h kao i *kap/g^hab^h za *caper* „jarac“. ⁴⁹

-coqu-

Zanimljivo je da je fonologija zamračila povezanost *praecox* „prijevremen, prezreo“ i *aulicox* „kuhano u loncu“ s glagolom *coquo*,³ jer se međuvokalsko *k^w delabijalizira u k i akuzativ od „prezreo“ zvuči *praecōcem*. Autorica kaže da *praecox* čuva izvorno značenje zrijenja, kao u Skt *pacyáte* „zrije“ i *pakvās* zreo, Gr δρυπετής „sazreo na drvetu“ i πέπων „zreo“, ali i sam *coqui* „dozrijevati“ i *coquere* „činiti da što zrije“ u Varona R. 1, 7, 4 *eas [sc. arbores] . . . sol ac luna coquunt* „njih (drveća) . . . sunce i mjesec sazrijevaju“. ⁵⁰ U hrvatskom je steklo značenje *pečenja* < *pek-ti „obrađivati grijanjem da bude *zrelo*, gotovo za jelo“.

Korijen *kok^w dolazi od *k^wok^w disimilacijom labijalnosti, a od *k^wek^w može doći na 3 načina: kao u *coquo*,³ redovito e>o ispred o u sljedećem slogu, od o-stupnja u *coquus* „kuhar“ ili zaobljivanjem vokala zbog labijalnosti. Korijenska složenica *praecox* dolazi od o-stupnja jer nema dovoljno padežnih oblika sa stražnjim vokalom prema kojima bi se e asimiliralo. Složenica *aulicox* je primila o-stupanj prema njoj. Napokon *k^wek^w dolazi od *pek^w regresivnom asimilacijom. ⁵¹

U sanskrtu složenicom *śvapac* „koji kuha pse“ opisuje se pripadnost nižoj kasti, a *supác* „dobro kuhanje“ opisuje se vrijednog svećenika koji priprema žrtvu.

-dic-

Korijen *dīco*,³ „govoriti, proglašavati, ustanovljavati“ u latinskom ima široku uporabu u sudskom jeziku kao *dicis causa* „radi pravedne parnice, radi forme“, *condicio* „presuda, dogovor“ i dvije korijenske složenice *iudex* „sudac“ i *vindex* „branilac, osvetnik“ (vokalizam

---

⁴⁹ de Vaan, s.v. *capio*

⁵⁰ Benedetti, 71

⁵¹ de Vaan, s.v. *coquo*

-dex je analogijom prema -fex i -spex).⁵²

Sudac *iudex* se izvodi od *ius* „pravo“ koji ima ie. srodnici u st-irski *uisse* „pravedno, pristoji se“ <*iu-s-t-io, Skt *yós(-)* „životan“, StAv *yaoš* „život, zdravlje, Gr *οὐ*, armensko *oc'* te albansko *as* „ne“ < *h₂oiu(-k^we). Sve dolazi od *h₂ói-u, G jd. *h₂i-éu-s „životna sila, energija“. Pravo dakle označava ono što je životno, najvažnije i vječno kao da će pravda i pravo uvijek postojati. „Pravo“ *ius* odražava s-osnovu *h₂i^e/ou^e/os> *ieuos>iovos>ius*.

Tijekom kraljevstva, a prije pretora, magistrati *iudex* su izricali ne samo sud nego i dio izvršne vlasti u četvrtima Rima. To je složenica s poprilično jasnom strukturom *ius dicere* – onaj koji izriče pravo, pravosud. Glagol *dicere* ne označava samo „govorenje“ nego i „iskazivanje“, „pokazivanje“ jer mu je srodan grčki glagol *δείκνυμι* što znači „pokazujem“, „prokazujem“. Autorica spominje da mu je možda srodan i grčki *δοκέω* „činim se, mislim, prikazuje mi se“, ali nije nego je srodan glagolu Lat *doceo* „poučavam“ od ie. *d^e/ok'.⁵³ Sudac *iudex* je vlasnik nad pravom.⁵⁴ Pod njegovom upravom je bio sav zakon, te je u kolegiju sudaca nastao *Lex duodecim tabularum*.

U Oskā, susjednog naroda, sličnog jezikom i kulturom Latinima, pronalazimo *meddiss/meddiks* koji je bio nekakav upravitelj, slično kao *iudex* i presuđivao *medicatinom* „*iudicium*“. Ta riječ koja se u umbrijskom odrazila kao *meřs* „mjera, količina, pravednost“⁵⁵ dolazi od ie. korijena **med-* kao u Lat *medeor* „mjeriti, raspodjeljivati njegu“, *modus* „izmjerena količina, veličina, mjera“ i *modestus* „umjeren, blag“ te Gr *μέδω* „redam, ravnam“, *μέδομαι* „opskrbljujem“ i *μήδομαι* „računati, namjeravati“, ali i *μήδεα,ων* „namjere, planovi; muda“.

U parnici je također bitan *vindex* koji postaje *patronus* optuženika na kojeg je primijenjen postupak *manus iniectio* (grabljenje i vezivanje osumnjičenika kao simbolika oduzimanja građanskih prava dok se ne dokaže da je nevin) nakon čega ne može zakonski djelovati pa ga zastupa i brani *vindex* jer nad njim ima *vis et potestas*. Od toga dolazi *vindicatio* „obrana“ i *vindicta* „štap kojim se dodiruje roba u procesu *manumissio*“, to je bila

---

⁵² Benedetti, 79

⁵³ Beekes, s.v. *δοκέω*

⁵⁴ Benedetti, 170

⁵⁵ Buck, 130.

ceremonija oslobađanja roba od dužnosti. Potom znači „branjenje, argumentiranje; osveta“. Imenica *vis* dolazi od istog korijena kao i *vir* „muškarac, snažni“ *uiH-ró kao s-osnova od *uiH-s, a ie. srodnik je Skt. *váyas-* „sila, hrana“ i Gr ἰς, Ak ἴνα, Instr ἴφι, i (Hezihije) γίς (=φίς) „snaga“.

Treća složenica *index* može se rabiti sudski kao „ukazivač, informer, zviždač“, ali i općenito „znak, dokaz, kažiprst“. Uz njega se vezuju dva glagola *indico*,³ „započinjati, proglašavati“ i *indico*,¹ „ukazivati, prokazivati“ bližim značenjem uz *index* jer je od njega i izveden. Postoji i sudska uporaba „doušnika“ koji daje vrijedne informacije tužitelju kao i u Gr ἐνδείκνυμι. Korijen *dic-* dolazi od protoindoeuroskog *deik' u Skt *diś-* „smjer“, *diś-* „pokazujem“ i Gr δείκνυμι „isto“ te Go *ga-teihan* „pokazati, proglasiti“.

Iako nije korijenski, *praecō* „najavljiivač“ dolazi od *praedkō*<*praidikō*,⁵⁶ igra važnu ulogu u ceremonijama patricija, pa tako i sudu. Izvedenica *praecōnium* „najava, prekonova služba“ je slična kao *flamōnium* od *flamen* (vidi na 28.str.)

-duc-

Od glagola *duco*, 3., za razliku od prošlog (osim relikta) postoji korijenska jednostavnica „simplex“ *dux* „vođa“. Ipak, ona je izvučena iz korijenskih složenica, a ne obrnuto kao *redux* „koji vodi natrag, vraća se“ i *tradux* „grana vinove loze ispružena i spojena na drugo drvo“ stekla pasivno značenje neovisno. Korijen *dūc* dolazi od *deuk kao u Gr δα-δύσσομαι (iz Sofronija) „biti odvučene pažnje, rastresen“, Alb *n-duk* „povlačiti“ i Go *tiuhan* „vući“ koji ima srodnika u stvnjem. *heri-zogo* „zapovjednik vojske“.

-flug-

Fest navodi izraz u Livija Andronika *confluges* „mjesta suutjecanja više rijeka“ od lat. korijena *flu-* i autorica i Meiserov *b^hleug- u Gr οἰνόφλυξ „vinom obilujući, pijan“⁵⁷ teško da pripada ie. korijenu zbog fonoloških varijacija nego je nePIE.⁵⁸ De Vaan parafrazira Weissa da su *confluges* analogija kao *contamen:contages::flumen:fluges* i *struo:struxi::fluo:fluxi* i tako

⁵⁶ de Vaan, s.v. *dico*

⁵⁷ Benedetti 105-106, Meiser 194, 208

⁵⁸ Beekes, s.vv. φλέω, φλύω¹ i φλύω²

fluctus.⁵⁹ Dolazi od *b^hleuh i srodan je s *bljuvati*, φλέω „obilovati“, φλώω „ključati, prelijevati se“ i Lit *bliáuti* „blejati, jecati, ridati“,

-greg-

Od korijenske „simplex“ imenice *grex* „stado, krdo“ pojavile su se „complex“ imenice isključivo pasivnog značenja *congrex* „istoga stada“ kod Apuleja, *segrex* „odvojen“ kod Seneke i *disgrex* „razdvojen“ u glosi.⁶⁰ Ali sve one su nastale od složenih glagola prvo jer su sve sekundarne.

De Vaan kaže da *g^wreg nije reduplikacija (naprotiv Benedetti) nego je srodan s khotanski *hamggalj-* „skupljati“, γάργαρα „gomile, hrpe“ i Lit *gùrguolė* „gomila“, ali st-irski *grraig* „krdo konja“ i srednjovelški gre „krdo“ su posuđenice iz latinskog. Grčki oblici ne mogu pokazivati reduplikaciju jer mora postojati trag laringala iz *h₂ger-.

-iug-

Stari glagol *iungo*,³ je po analogiji ubacio prezentski infiks u perfektu i participiju osnovu. Isto tako je završio i u korijenskoj složenici *coniunx* „supružnik“, u njenim kosim padežima koji su prvotno bili *coniug-*. Kod Festa pronalazimo *seiugis* „rastavljen“ i *iniugis* „nepodjarmljen“. Sve su pasivna značenja. U Gr nalazimo korijensku ἄζυξ „nepodjarmljen“ i δίζυξ „dvostruko ujarmljen“ te u Skt *ayúj-* „neparan, nedjeljiv s dva“, *rathayúj-* može značiti „koji napada kola“ i „koji je pritaknut, pričvršćen za kola“.

Ostale srodnike ima u Gr ζεύνομαι „ujarmljujem, ujedinjujem“ ζυγόν „jaram, spojka“, Skt *yunájmi* „ujarmljujem, spajam“ Lit *jungti* „privezujem, ujarmljujem“, Het *iuk-* „jaram, par“, Go *iukuzi* „jaram, služinstvo“ i sl *ígo*, a sve dolazi od ie. (H)*iunégti*, ali zbog vedskih nedosljednosti u podjednaku broju *āyukta/ayukta* ne može se utvrditi je li laringal obvezan..⁶¹

---

⁵⁹ de Vaan, s.v. *fluo*

⁶⁰ idem, s.v. *grex*, Benedetti, 179

⁶¹ Ittész, 20-21

-lac-

Osnova *lac-* pojavljuje se samo u složenicama i označava mamljenje, draženje, privlačenje. Ipak, postoji više sufiksa kojima se izvode složenice ovog korijena. Autorica kaže da su *deliciae* već u Plauta „ugoda, naslada, draž“ nastale prema **illicia, orum* od *illicium* u Varona „ono što mami“. Po de Vaanu, to je uobičajen sufiks za „nomen actionis“ kao i *iudicium, supplicium*. Autorica nadalje piše da su *illectus* „zavođenje“ i *delectus* „opcija, preferencija“ (obje kod Plauta) bliskoznačnice i po gramatičaru Noniju „*delicere est inlicere*“.⁶²

I autorica i de Vaan odvajaju od ovog korijena *laqueus* „omča, zamka, petlja“, iako se omčom može „dovlačiti, primicati“ uhvaćena životinja, ali zbog labiovelara *k*^w riječ nema etimologiju niti ima veze s *laquear* „popločani ili izrezbareni strop“ zbog semantike.

Osnova ima dvije korijenske složenice koje nemaju veze s *lax* „prevara“ u Festa koja je kao jednostavnica izvučena iz *pellax*, dakle *illex* „zavodljiv“ u Plauta i *pellax* „varljiv, mamljiv“ jednom u Vergilija, a *pellacia* „zavođenje“ jednom u Lukrecija. Ona je jedina složenica s a-vokalizmom što se objašnjava analogijom sa bliskoznačnicama *fallax* „varljiv“ i *mendax* „lažljiv“, iako one nemaju objašnjen *-ax*. S njom *pellicator* „mamitelj“ (iz Festa) nema veze koji je nastao od *paelicare* (u glosi) „natjecati se u preljubništvu“ od *paelex* „ljubavnica, preljubnica“ u Plauta. Ona nema veze sa Skt *pallavaka* „libertinka, sladostrasnica“, st-irski *airech* „priležnica“, Av pairikā niti Gr *παλλακή* „priležnica“, *πάλλαξ* „djevojka“ jer nema ni *r*, *ā*, *a* ni *ll*, a možda se može izvesti od *paedor* „gadnost, nečistoća“ > *paed-Vk-s*, ali Levin izvodi iz Hebr *plgš /pi(y)lēgēš/*.⁶³

Izvedenica *aquae(aqui-)licium* „žrtva za prizivanje kiše“ (od *aqua* „voda“ i *lacio*) ne smije se pisati *aquaelīcium/aquīlīcium* kao u Lewis-Shortu jer nema etimološkog opravdanja povezivati s *lix, līcis, m.* „lužina, lug, cijed, voda s pepelom za pranje kose ili rublja“, a niti s *līcium* „resa, nit, uzica“ koja, zanimljivo, ima vlastite nigdje nespomenute korijenske *dvigu* (brojevske) složenice *bilix* „s dvije niti, navoja, sloja“ i *trilix* „s tri keper (unakrsna) veza“. S ovima ne treba spajati *oblīquus (oblīcus)* „iskošen, bočan, nakriv, nagnut, poprečan“ koja nema etimologiju, iako de Vaan povezuje sa *līmus (līmis)* „naheren, postrance, podozriv“ i

⁶² Benedetti, 38

⁶³ de Vaan, s.v. *paelex*; Levin, 193

sublīmis „poprečan odozdo prema gore, uzvišen, plemenit“, ali ne može se poznavati koji je korijen jer značenje ni forma ne odgovaraju u Gr λειμών „livada“, λιμήν „luka“ tess. „tržnica“, λίμνη „jezero“, stisl *limr(u)* „član, grančica“ i *limi* „šćucica, metla, žutilovka“. Ipak, mogao bi se povezati i *lituus* „zakrivljen, augurski štap, vrsta trube“ s *lipus* „član, dio, poklopac, kapak“.⁶⁴

„Voda za pranje rublja“ dolazi i kao *lixa* od *liqueo* od ie. korijena *wleik^w,⁶⁵ a s tim i glagol *lixo*, 1. ili 3. „kipjeti“. S ovim se ne smije miješati s *lixa*, m. „vojni sobar, razvodnik, opskrbnjivač, tabornik“ možda od *linquo*, 3.

Autorica povezuje *lak' sa Skt *raśanā*- f. „uže, pojas, uzde“, *raśmīs* m. „uže, konop, bič“ i *raśmán* m. „uzde“ iako nema posvjedočena glagola, ali se izvodi značenje „privući, primamiti“ što potvrđuje i Mayrhofer.⁶⁶ Glagol *licet* „dopušteno je, dostupno je“, *liceo*, 2. „nuditi cijenu, nuditi što, činiti dostupnim“ i *licentia* „nuđenje cijene, sloboda (u trgovanju), dostupnost, dopuštenost“ nema veze s ovim jer znači „nuditi (cijenu), biti dostupan, raspoloživ“, a ne „privlačiti“.⁶⁷ Također i njegove složenice *polliceo* „nuditi obećanje, budući čin“ i *polluceo* „nuditi žrtvu“.

-liqu-

Benedetti spominje Festa koji navodi dvije korijenske složenice na *-ix, -icis*: *elix* „jaz koji preusmjerava vodu iz brazde ili s polja“ (jednom u Ovidija) i *illix* „kanal koji skuplja višak vode na kamenoj ulici“. Također Fest izvještava o *colliciae (colliquiae)* „slivnici, kanali“, *delicia, (deliquia)*, f. „žlijeb“ i *deliciaris (deliciatus)* „vodoispusni, žlijebni crijep“. Katon koristi *colliciāris* „crijep koji preusmjeruje vodu s krova“, Cezar spominje *sublica*, f. „palisada kolaca, grede“, a Livije *sublicius* „most napravljen od kolaca“. Žlijeb i oluk se shvaćaju kao kutna greda (kolac) koja skuplja i ispušta vodu s krova.

Tehničke riječi *collic-*, *delic-* i *elic-* Benedetti izvodi iz *liqueō*, 2. „biti tekući“, ali ni jedan od njih nije posvjedočen prije klasičnog latinskog osim Katonova *colliciāris*. Ernout-Meillet objašnjava pisanje s *-c-* umjesto *-qu-* analogiji prema pridjeva tipa *-licius*, a de Vaanu se čini nesigurno da se oni uopće izvode iz *liqu*; semantički se mogu izvesti i iz *lacio*.

⁶⁴ de Vaan, s.v. *obliquus*

⁶⁵ idem, s.v. *lituus*

⁶⁶ Benedetti, 121; Mayrhofer², s.v. *raśanā*

⁶⁷ de Vaan, s.v. *licet*

Formalno je ovo lakše zbog -c-, i semantički izravnije: žljebovi, oluci i kanali nisu za držanje nego za crpenje i odvođenje kiše i drugih tekućina.⁶⁸ Svejedno *wlik^w u latinskom tvori druge složene glagole od *liqueo*: *colliquesco*,3. „postati tekući, rastopiti se“, *colliquifacere* „isto“ i čak stativ *deliquare* (*delicare*) „napeti površinu vode, smiriti tekućinu, razjasniti“.⁶⁹

-leg-

Autorica odvaja složenicu *aquilex* (kod Festa) „rašljar, viračar zadužen za pronai izvore vode; vodovodni, cjevovodni inspektor“ koja se u Plinija i Seneke deklinira -*legis*, a u Tertulijana i Servija -*licis* što dokazuje da su je miješali s *aquaelicism* ili *illex*. Ipak ona dolazi od ie. *leg' „skupljati, birati, računati“.⁷⁰

-noc-

„Nevin“ *innoc* je kasna retroformacija od *innocuus* „bezopasan, neozlijeđen, nevin“ ili *innocius* „bezopasan, nevin“ koji dolazi od *noceo* „štetiti“, kauzativa od *nek' „uništavati, propadati“ kao u lat. *nex* „ubojstvo“, Gr νεκρός „mrtav“, véκ-ταρ „nektar, koji tare smrt“, Skt *náśyati* „propadati“ i Toh *nāk* „uništiti“.⁷¹

-pet-

Mnogoznačenski glagol *peto*,3. „napadati, pribjegavati, napredovati, zahtijevati, moliti, dohvaćati“ se značenski izvodi iz „težiti k čemu“ < „letjeti gore“ < ie. *pet „letjeti“ i tvori korijenske složenice *impes* „sila, žestina“ kod Levija i Lukrecija koja je retroformacija od *impetus* „navala, napad“ te *praepes* „strelovita leta, ptica pogodnog znaka u auspicijima“ u Enija sa sačuvanim arhaičnim značenjem (njoj suprotna- nepogodna znaka *infera*, *inebra*). Enije je koristi i za koplja hitro bačena na neprijatelje. Jedina srodna korijenska složenica se čuva u rijetkom Skt *akṣipát-* od *akṣi-* „oko“ „ono što uleti u oko, zrnice prašine, malo, gotovo ništa“ ili „let oka, sijev oka (brz pogled), odblijesak“. Imaju srodnike u Gr πέτομαι „letjeti“,

---

⁶⁸ de Vaan, s.v. *lacio*

⁶⁹ idem, s.v. *liqueo*

⁷⁰ idem, s.v. *aqua*

⁷¹ Beekes, s.v. *véκταρ*

Skt *pátra* „krilo“, Het *pattai* „trčati, bježati, letjeti“, Njem *Feder* „isto“, st-irski *én* „ptica“ i Sl *ptica*.⁷²

Iako sadrži korijen *pet-*, *accipiter* nije korijenska složenica jer se prema grč. ὠκύπτερος „s brzim krilima“ sastoji od *h₁h₁k'-u „brz“ ili *h₂ek'-u, lat. *acu-* „oštar“⁷³ i *petʷ „krilo, sredstvo za let“ koji ima puninski *-er* proširak nalik na pridjeve na *-ros*.⁷⁴ Geminat *-cc-* poprimila je kontaminacijom s *accipio*,3. „hvatati, grabiti“.

-pet-<-pat-

Autorica izvodi rijetku složenicu *perpes* „neprekinut, vječan“ (kod Pakuvija dvaput, a kod Plauta triput) od *patior*,3. u smislu „onaj koji podnosi neke višestruke radnje“, a preko „vremena koje podnosi“ razvio se česti *perpetuus*,⁷⁵ ali de Vaan *perpes* izvodi također iz ie. *pet, a on i *patior* dovodi u možebitnu vezu s *pet „težim k čemu“ > „dosežem nekamo“ > „dogđa se meni“ > „doživljam, patim“.⁷⁶

-plec-

Glagol *plecto*,3. „plesti“ je imao mnogo značenja i uporaba u protoitalskom jeziku, ali čini se da je tako bilo i u protoindoeuropskom. Značenjem najbliža korijenska složenica je zabilježena u kalku *ipsiplex* od Gr ἀυτόπτυκτα φύλλα za lišće koje samo sebe zamotava, koje se samo presavije (mimoza?) i u Arnobijevoj *complex* „združen“, danas nadaleko korišten internacionalizam, ne dolazi od *complico*,1. „motati zajedno“ nego od *complector*,3. „uključiti u neku aktivnost“, ali uglavnom negativno obojenu kao „uplesti koga“. Današnje značenje poprima od miješanjem s *complico*,1., *complicatus* „složen, zapleten, zamršen“. Glagol *plecto*,3. u značenju „plesti“ odražava naslijeđenu osnovu *plek'-t posvjedočenu u Skt. *praśna-* „turban“, Gr. πλέκω „viti, plesti“, stisl. *flétta* „plesti“, stvnjem. *flehtan* i stsl. *plesti*.

Međutim drugu složenicu *supplex*, *-icis* „preklinjući“ autorica izvodi od *placo* jer Fest navodi dvije glose „*ob vos sacro in quibusdam precationibus est pro vos obsecro, ut sub vos*

⁷² Benedetti, 137

⁷³ Beekes, s.v. πτερόν

⁷⁴ de Vaan, s.v. *accipiter*

⁷⁵ Benedetti, 140

⁷⁶ de Vaan, *peto* i *patior*

*placo pro supplico*⁷⁷ i „*sub vos placo*, in precibus fere cum dicitur, significat id, quod *supplico*⁷⁸, a te se glose ne mogu objasniti samo paretimološkom kontaminacijom *sub-plecere s plācāre. Treba imati na umu da je i plācāre kasno izveden iz imenice u punini *pleh₂k, a praznina je u placeo *plh₂k.⁷⁹ Možda je *plācēre, aktivni oblik od placēre, bio živ u jeziku i proizveo simplex, ali imenica *supplicium* je kasnije nastala.

Ovdje se mogu pridodati i brojevi pridjevi *simplex, -icis* „jednostruk“, *duplex, -icis* „dvostruk, dvokratan“, *triplex* „trostruk“, *quadruplex* „četverostruk“ *octuplex* „osmerostruk“ *decemplex* „deseterostruk“, *centu(m)plex* „stostruk“ i *multiplex* „mnogostruk“ koji se sastoje od korijena *plk' koji se nalazi i u umbrijskom *tuplak*, Gr. δίπλαξ, -κος „dvoslojan; ogrtač“, τρίπλαξ „trostruk“ < *tri-plk-s. Vjerojatno je *duplex* bio arhetip ovih složenica, a u njemu se *du- skratio od *dui-. Ernout-Meillet izvodi *-plex* iz *plek'- „plesti“, dakle „plet, sklop“, a Walde-Hofmann iz korijen *plag, lat. *plaga*, ali se *plet* čini semantički uvjerljivim (kao u eng. *manifold*).⁸⁰

Latinski ima i pridjeve ovakva značenja na *-plus* kao *simplus, duplus quadruplus*, a srodni su umbrijski *tupler, dupla, tripler*; staroirski *díabul* „dvostruk“, Gr. ἀπλόος, ἀπλοῦς „jednostruk“ i διπλόος, διπλοῦς „dvostruk“ te likijski *tbiplē* „dvaput(?)“, avestanski *bifra-* „usporedba“ i gotski *tweifls* „dvojba“. Svugdje se izgubilo *i* od *dūi pa se vokaliziralo *u*: *duplex, ducentī*. A od *-plh₁-o može se izvesti i lat. *manip(u)lus* „pregršt“ kao od *pleō*, ali, za ostale na *-plus*, od „punjenja“ je teško brojiti jer se ne zna što se puni i kojom mjerom. Možda je u igri korijen *pelh₂- „pristupati“ iz lat. *pello* i *planta*) kao *dui-plh₂-ō „po dva koji ide > dvostruk“.⁸¹

-sap-

Glagol *sapio*, 3. „imati okus, ukus; biti razborit“ inače tvori čest derivat *desipiens* „bezuman“ prema kojem se u Juvenalovim sholijama našla retroformirana korijenska loženica

⁷⁷ Fest, p. 206 L.

⁷⁸ idem, p. 402 L.

⁷⁹ de Vaan, s.v. *placeo*

⁸⁰ idem, s.v. *-plex*

⁸¹ idem, s.v. *-plus*

desepts „isto“ (*e* od slabljenja vokala). Korijen ima srodnike u oskičkom *sipus* i volščanskom *sepu* „znajući“ i stisl. *sefi* „misao, zapaženje“ od ie. *sh₁p-i „zapaziti“. ⁸²

-sec-

„Sjeći“ i „odsjek“ u latinskom se slično kažu: *seco*,1. i *sectio* što upućuje da su naslijeđeni iz protoindoeuropskog. Glagol tvori dvije korijenske složenice *faeni(feni-)sex* „kosilac“ od *faenum/fenum* „sijeno“ (u Varona) koja je aktivna i *resex* „patrljak, ostatak posječene/slomljene grane“ (kod Kolumele) koja je pasivna. Osim italskih srodnika povezuje se još s Het *šakk-* „znati, obazirati se“ od ie. *sekh₁.⁸³

-sed-

„Sjedjeti“ se opet kaže slično *sedeo*,2. koji je stativ od ie. *sed- uz korijenske tvorbe kao *sella* „sjedalo, stolica“ i kauzativno *-are* postavljeno na korijen *sed-*: *sedare* „smirivati“. Imenica *sedes* „sjedalo, sjedište“ koja dolazi od produljenog ie. prijevoja *sēd kao u Skt *sasāda* „sjedoh“, Lit *sėdėti* i stsl *sěděti* „sjedjeti“ može biti povezana s ostalim glagolskim imenicama na *-es caedes* „pokolj“, *labes* „pad“, *saepes* „živica, ograda“, *sordes* „prljavština“, *strues* „hrpa“ s nekakvim uvećanjem. Ipak u svojim korijenskim složenicama ne koristi nikakvo uvećanje kao u Livija *deses* „neosjetljiv, lijen“, u Nevija i na Elogijima Scipionskim *obses* „talac“, u Plauta *praeses* „koji štiti“, u Pakuvija i Lucilija *reses* „koji sjedi zada nepomičan, lijen“ i u glosi *subses* „koji dolje sjedi“. Ipak sve izgledaju retroformirane prema *desideo* „sjediti besposleno“ i *desidia*,f. „lijenost“, *obsideo* „pohađati, opsjedati, posjedovati“ i *obsidio* koje imaju direktan pandan u *opsjedati*, *opsada*, *praesideo* „štititi“ i *praesidium* „zaštita, tabor“, *resideo* „sjedjeti zada, biti napušten“ i *subsido* „smjestiti se, biti u zasjedi, opasti“, *subsidium* „pričuva, pomoć“. Još samo nedostaje *inses* prema *insidiae* „zasjeda i *insideo* „zauzimati, zapremati“. Pronalazimo i *proседа* „prostitutka“ koja sjedi prijedda da je se vidi, možda analogija prema *prostibulum*, *prostituta* odakle i *prostitutka*.

U sanskrtu ima mnoštvo korijenskih složenica na *-sad* s imenicom kao prvim članom *dru-śád* „koji sjedi pod drvetom“, s prilogom *suśád* „koji dobro zasjeda“, i s preverbom

---

⁸² de Vaan, s.v. *sapio*

⁸³ idem, s.v. *sedeo*

parišád „koji okružuje“. Neki označuju i vršitelja i vršenje *upasád* „koji brine“ i „nakupina, hrpa“. Možemo povezati i st-irski *arae* „koji sjedi do (ratnika), kočijaš“. ⁸⁴

-sol-

Kako kaže rimska tradicija, za vrijeme kraljeva postojali su već službenici naziva *praetor* koji su i povelili republiku kad je svrgnut posljednji kralj (ona nije korijenska složenica jer ima derivacijski sufiks *-tor* na korijen glagola „ići“ *-i-* koji je stopljen s preverbom *prae-*). Oni su i kroz Carstvo ostali bliski vladi u obliku pretorijalne garde. Ali pretori su se birali na duže vrijeme što ubrzo nije odgovaralo demokratičnosti republike te su nastali magistrati imena *consul*.

Autorica odbacuje povezanost riječi *consul* sa *salio* i sa *solum*, a sa *sel-* smatra nevjerojatnom. Spominje promjenu *d* u *l* u imenici *consilium* od *sed-*, pa bi se *consul* izvodio od *consulare* analogijom prema *exsul* (vidi dolje) ili od o-stupnja korijena *sed-* kao u *solium* „prijestolje, kada, sarkofag“, Gr *ὁδός* „put“ i *hoditi*. Benedetti iznosi da *consul* ipak dolazi od glagola *consulo*,³ čiju etimologiju ostavlja otvorenom. De Vaan iznosi da je korijen u pitanju **-s^e/ol-* u značenju „davač udjela, udjeljivač, savjetnik“ od ie. **s(e)lh₁e/o-* „uzimati“. Budući da *consulere* ne izgleda kao izvedenica iz *consul* (radije bismo očekivali *consulāre*), čini se da je glagol bio izvoran i značio „sabrati se, razmišljati“. Alternativna etimologija **kom-s^e/od-* „zajedno sjediti“ se temelji na dijalektnoj promjeni međuvokalskog **d* u *l* u latinskom. Ovaj prijedlog je semantički privlačan, ali formalno ne baš toliko: iziskivao bi glagol **kom-s^e/od-^e/o-*, ali kao prezent ovom korijenu, latinski ima samo *consedo*. sel st-irski. *do-sli* „stjecati“, sr-velški *dyrllid* „isto“, sr-bret *dellit* „stjecati“, Gr. *εἶλον* „uzeh“ < **selh₁*, gotski *saljan* „uzimati za žrtvu“, staroislandski *selja* „činiti da bude uzeto za prodaju, predaju“ < **solh₁-eie-*.⁸⁵

Za *ex(s)ul* „izgnanik“ Benedetti odbacuje *salio*. Također *solum* „tlo, zavičaj“ ne može uzeti jer je tematska imenica, a nemamo sačuvan njen ie. korijen. Ipak može se *ex(s)ul* izvoditi iz glagola *ex(s)ulare* (od *solum*) kao *peragrarare* „lutati“, *delirare* „zabrazditi“. De Vaan predlaže tri etimologije. Prvu od **ex-sulere* „izvoditi“ od korijena **selh₁* „uzimati“,

⁸⁴ Matasović, s.v. *fare-sed-*

⁸⁵ de Vaan, s.v. *consul*

„koji je uzet van, izveden“, koju Benedetti spominje kao moguću. Drugu od *-al-<*h₂(e)lh₂- „lutati, hodati“ *exul* „koji izlazi vanka“ kao u *amb-ul-are* „šetati“, umbrijskom *amb-oltu* „neka ide uokolo“ i u Gr ἄλαομαι „potucati se, skitati“ te Lat *aluôt* „lutati, tumarati“⁸⁶ kojoj se Benedetti protivi zbog semantičke nejasnosti u „onaj koji luta“ za jedan tehničko-pravni termin. I treća teorija se Benedetti čini dobra teorija: s *h₁elh₂ u Gr ἐλάυνω „voziti“ kao *ex-ul* „koji je istjeran“.⁸⁷ Ipak, zaključuje da bi se priklonila izvođenju iz *ex(s)ulare* (od *ex(s)ul*) ili promjeni *d* u *l* u *exsilium* od *sed-* (jer nema glagola prema kojem bi se promjena povratila), a *exsul* bi bio analogijom prema *solum* od **exsel. Ove dvije teorije de Vaan ni ne spominje.

Benedetti ističe da se *ex(s)ilium* nije uvijek shvaćao kao kazna, oduzimanje građanskih prava, *interdictio aquae et ignis* („zabrana vode i vatre“, nedopušteno življenje na području države) nego se do Cicerona promatrao kao izbjegavanje kazne, izbor odlaska van države, pa čak i izbjegavanje smrtne kazne, možda čak i kao prisilno preseljenje u gostoprimstvo neke druge države koja bi se tim prijelazom okoristila.

Za *praesul* „plesać na čelu religijske procesije“ Benedetti nedvosmisleno izvodi od *salio*,⁴ „skakati, plesati“, a *praesultare* „plesati ispred“ izvodi iz njega. De Vaan izvodi iz srodnika stirske. *saltraid* „gaziti, Skt. *si-sar-ṣi* „tjecati, trčati, žuriti“, Gr. ἄλλομαι (*ἄλτο*) „skakati“, ToB *salāte* „skočio je“ i ToA *salat* „leteći“ sve od PIE *sh₂l-ie/o- „skakati“. S obzirom na *horior* „poticati“ i *morior* „umirati“ <*-r̥ie/o-, čini se da bi *sl̥i- fonetski proizvelo *sol̥i-; slično, u keltskom, *sl̥tro- bi proizvelo *siltro-, ali mi pronalazimo *saltro-. Latinsko *sal-* može se objasniti kao sekundarna punina kraj ranijeg *sel-, ali e-stupanj nije posvjedočen u italjskom ni u keltskom. Korijen *sh₂l- bi se slagao s grčkim glagolom, ali sanskrtski i toharski oblik ne mogu se svesti na *sh₂l-. Stoga rekonstrukciju korijenskog oblika de Vaan smatra nesigurnom, ali srodnike sigurnima.⁸⁸

-spec-

Postoje u latinskom mnogo stvari koje su bile promatrane, osobito, u religiji i državnim poslovima, otud i mnogo naziva onih koji su što promatrali. Neki su promatrali ptice *auspex*, blago *ovispex* i životinje za žrtvu *hostispex*, a neki su bili inspicijenti (otud riječ

⁸⁶ de Vaan, s.v. *ambulo*

⁸⁷ idem, s.v. *ex(s)ul*

⁸⁸ idem, s.v. *praesul*

i dolazi) žrtve i imali dužnost *exta inspicere* „promatrati iznutrice“ zvan *extispex*, ali to je bio naknadno skovan izraz, pritom i precizniji, dok je poznatiji bio *haruspex* koji je s vremenom proširio tumačenje s iznutrica i na munje i čudesne, natprirodne znakove.⁸⁹

Za prvi član autorica iznosi alternacije *haru/halu/hary*, ali i *hari/hali* u stskt. *halīkṣṇa*. Možda je povezano s grčkim ἥπαρ, jer je poznato da su Etruščani u grčkim posuđenicama gubili nepočetne konsonante zbog početnog naglaska, kao *persun* (*persona*) od πρόσωπον. Ipak nigdje se ne nalazi povezanost s *(h)ā(l)lūcinor, l*.

Postoji i izraz *(h)ariolus* „vrač, proricatelj“ koji je zasigurno povezan s izrazom, ali s deminutivnim –sufiksom kao u *filiolus* koji aludira da je proricao za niže slojeve društva, dok je *haruspex* bio državna funkcija te bi ga se pozivalo u vremena potrebe.

Činjenica je da formalno može zadovoljavati PIE korijen *g^hṛH-u- „iznutrice“, i onda se mogu naći srodnici Skt. *híra-* „traka“, *hirá-* „vena“, Litv. *žárna* „žarnà“ „crijevo“, Oic. *gorn* 'intestines' < *g^horH-nh₂ i χορδῆ „crijevo, struna, ketgut, kobasica“.⁹⁰ Možda i lat. *aruina* „utroba“ te *hernia* „rasprsnuće“.⁹¹

Postoje još izrazi *inspex* „promatrač“ kao sinonim za *auspex*, *dispex* „poman razmatrač“ možda prevedenica s ὄξυβλέπτης i *prospex* „vidovnjak“. Naziv *auspex* ima poseban razvoj od *awi-spek' jer međukonsonantsko *i* ispada, a *w* se vokalizira, ali u slaganju sudjeluje samo punina *h₂éu-i-s iz N, a ne praznina *h₂u-éi-s iz G.⁹²

-tud-

Općepoznata stvar, studiranje, dolazi od *studeo* koji je stativ korijenu *(s)tud- „zabijati, zarivati se u što“ sa značenjem „zabadati se u što>težiti k čemu“. A prezent *tundo*, 3. „pogađati, otkucavati“ je najvjerojatnije povezan s korijenskim složenicama *detus, -udis* „rastrgan na komadiće; isječen komadić“ i *intus, -udis* „nakovanj“. Postoji i tudes, -itis „čekić“

---

⁸⁹ Benedetti, 157

⁹⁰ de Vaan, s.v. *haruspex*, Beekes, s.v. χορδῆ

⁹¹ idem, s.v. *aruina*

⁹² idem, s.v. *avis*

možda je srodnik umbrijski *tuder* < *tud-es- „granica“ kao mjesto gdje se dva područja „sudaraju“. IE srodnici: staroirski *di-tuitt* „smrviti se, raspasti se“, srednjovelški *kystuð* „sudbina“; Skt. prez. *tudáti*, pasiv *tundate* „zabijati, razbijati“, sogdijski *twnt* /tund/ „žestok“, MP / i perzijski *tund* „oštar, žestok“; armenski *t'ndam* „skrhan sam“, gotski *stautan* „zabijati“(?).⁹³

NESIGURNE (po autorici)

Neke ne uključuje u svoj pregled, objašnjavajući da imaju nesigurne etimologije (dok su njezine etimologije sigurne), a to su sljedeće.⁹⁴

Posesivne složenice *ferox* i *atrox* de Vaan s kakvom-takvom uvjerenošću smatra korijenskim složenicama i *ferox* najvjerojatnije izvodi od *g^hweh₁(-ró) u lat. *ferus* „bijesan“ i *-h₃k^w- u lat. *oculus* „oko“ u značenju „koji ima bijesan pogled“, a *e* je kratko zbog prednaglasnog kraćenja ispred sonanta po ispravnom oblikovanju Dyboova zakona u latinskom.⁹⁵ Pak *atrox* izvodi od h₁h₂-t-r u lat. *ater* „crn“, *atrium* „prostorija s ognjištem“ i *h₃k^w u značenju „koji ima crn izgled“, a kratak vokal izvodi iz kosih padeža prijevojne imenice h₁éh₂-t-r, h₁h₂-t-r-ós. Spominje i *solox* „grub“ kao „čitava izgleda“ od *sol(h₂) lat. *sollus* „čitav“ i *h₃k^w. Korijen *h₃k^w nalazi se i u *antiquus* „drevan“ od *h₂enti „ispred“ + *h₃k^w-o kao „okrenut prema prije, prošlomu“ i *posticus* „stražnja vrata“ od *pos(ti) lat. *post* „iza, poslije“ + *h₃k^w-o, a *-ti* je analogno *anticus* (*antiquus*). Sve se može povezati s Gr βοῶπις „volooka“ i ἐλίκωψ „zavijenih očiju“, ali s Κύκλωψ najvjerojatnije ne po tumačenju *pk'ú-klōps „stoko-kradica“⁹⁶.

Za *augur* autorica kaže da je od *avis* „ptica“ + *gustare* „kušati“, od **augos onaj koji kuša, okušava, ispituje ptice; pak de Vaan izvodi od PIE prezenta *h₂eug-eie- (s e-razredom iz aorista?), prezent ili aorist *h₂eug-s- „činiti da raste“. Ie. srodnici: Skt. *vakṣ-* „rasti“ (pz. *ukṣáti*; kauz. *vakṣaya-* „ojačati“), Av. *uxšīia-* „rasti“, aor. *vaxš-* „pustiti rasti“; Gr. αὔξω, ἀέξω, ἀὐξάνω „povećavati“, Litav. *áugti*, Go. *aukan*, *wahsjan* „rasti“; Skt. *ójas-* „snaga“, Av. *aojah*. Također postoje i izvedenice: *augurium* „augurij, promatranje znakova“, *augurare*

⁹³ de Vaan, s.v. *tundo*

⁹⁴ Benedetti, 28

⁹⁵ de Vaan, s.v. *ferus*; zato je kratko *i* u *vir* „muž, muškarac“ i prvo *e* u *serēnus* „vedar“.

⁹⁶ Thieme, 177

„predskazati“, *augustus* „veličanstven, dostojan poštovanja“ S-osnova koju pronalazimo u indoir. je sačuvana u *augur* <*augos „pojačanje, učvršćenje“ s „r“ iz kosih padeža. Apstraktna imenica se onda razvila u konkretnu „koji čini da nešto raste“. Priscijanov oblik *auger* možda sadržava prijevaj *-es- iz kosih padeža. Imenica *augurium* je izvedena iz *augur*, dok je *augustus* *-to-izvedenica iz *aug-os (usp. *honustus*). Stara množina od *augos je sačuvana u Akcijevu *augura* koji ima značenje kao i *augurium*. Analiza **au-gus-* „kušač ptica“ čini se sasvim nepotrebna.⁹⁷

Za pridjev *cōmis* Benedetti se uglavnom slaže s de Vaanom. Na Duenos natpisu piše *cosmis*, postoji i izvedenica *cōmitas* „prijaznost“. Etimologija **ko-smi-* je utemeljena na interpretaciji „koji se smije čemu, ili uz što“. Eichner predlaže izvesti SLat. *cosmis* iz glagola **ko-smei-* „sklopiti lice na osmijeh, nasmiješiti se“, ali on ostavlja mogućnost preverbiranog posvojnog pridjeva „koji ima osmijeh, je u pratnji smijeha“. Po de Vaanu, samo potonja opcija može objasniti zašto je *cōmis* pridjev. Ipak ovo bi trebalo korijensku imenicu **smi-* „osmijeh“ za koju nema podupirućih dokaza u PIE, i koja, u odsustvu srodnog latinskog glagola, ne može biti kasna tvorba. Ipak predloženu etimologiju smatra nesigurnom. PIE srodnici su: Skt. *smáyate* „smije se“, Gr. φιλο-μμείδης „koja se voli smijati“, Latv. *smiēt* „smijati se“, OCS *smijati se*, ToB *smiyām* „smije se“.⁹⁸

Odmah nakon o imenici *hērēs* kaže Benedetti da je od **g^hē-ro-ēd-* (korijen **h₃ed-* „jesti“) ili **g^hē-ro-ē-də-* (usp. Skt. *á-dā-* „pronazati“). Po de Vaanu, preko PIt. **xered-* došlo je od PIE **g^heh₁-ro-* „napustiti“+ *-ēd-*. Oblik *hērem* je analogan prema petoj deklinaciji. Beekes predlaže d-osnovu **g^heH-r-ōd-*, *-ed-m*, *-d-ós* kojoj Dunkel prigovara da značenje sufiksa ostaje nejasno (po sebi ne jak argument) i da su d-sufiksi iznimno rijetki u PIE. Ovo mišljenje može biti izmijenjeno ako se prihvati Nussbaumovo objašnjenje da je latinski tip na *-ēdō*, Gr. -ηδών, -εδών naslijeđen. Nussbaum objašnjava *hered-* kao supstantivizaciju **-o/ed-* sufiksiranog pridjeva **g^heh₁-ro-* „napušten, siročće“ identična Gr. χήρος „lišen“. Dugo **-ēd-* bi bilo zbog sufiksalnog konglomerata **g^heh₁-re-ed-*. Dok se posljednje pitanje može raspravljati, čini se da je Nussbaumovo objašnjenje najvjerojatnije. Dunkel se sam vraća na Prellwitzovo objašnjenje *hērēs* kao složenice **g^heh₁-ro-* plus korijen **h₁ed-* „jesti“. Izvorno značenje bi bilo „koji jede što je napušteno“. Iako zamislivo u teoriji, nije uvjerljivo budući da

⁹⁷ de Vaan, s.v. *augeo*

⁹⁸ idem, s.v. *comis*, Benedetti, 32, bilješka 68

ne postoji niti jedna kolokacija *g^heh₁-ro- i *h₁ed-.⁹⁹ IE srodnici: Gr χήρα „udovica“, χηρωσταί „koji dijele nasljedstvo nekoga tko je umro bez sinova, uzurpatori“, κιχάνω „sezati“ i Skt *jáhāti* „napuštatı“. ¹⁰⁰

Za *indigena* „urođenik, autohton“ (njoj slična i *terrigena* „rođen iz zemlje, zemljac“) Benedetti kaže da je i prvim i drugim članom kalk od ἐνδογενής „ukućanin“, a de Vaan kaže da je *indi-* (od *indo-*, kasnom asimilacijom i<o) arhaičan, ali je drugi član svakako kalk, ali istim korijenom *gigno*,3. „postajati“. ¹⁰¹

UVEĆANJE NA -t

Autorica stavlja složenice na *-fex* i *-(i)ex* kao korijenske složenice iako imaju uvećanje na *-k*, a sama indicira da korijenskima ne smatra *antistes* „nadglednik, veliki svećenik“, *eques*, „konjanik“ *pedes* „pješak“ i *comes* „drug“ koje imaju uvećanje na *-t* dok osnove **kuh₂-d-*, **pen-d-*, *g^{wh}ren-d* smatra korijenskima iako je razlika samo što je uvećak zvučan *-d*.¹⁰² Objasnjava da klasificira po rimskom shvaćanju jer su se *-t* uvećanja pomiješala sa stabilnom izmjenom jednostavnih korijenskih imenica: u nominativu *-(e)s*, u kosim padežima *-it-is*, kao *ales*, *alitis* „krilat“; *praeceps,itis* „strmoglav(ica), provalija“. ¹⁰³ Također ovdje spada i *limes* „poprečan; granica“ kao običan *-et-/it-* derivat. ¹⁰⁴

Za *comes* „(su)drug, kolega, suradnik“ de Vaan kaže da nije samo uvećan korijen nego je u njemu i uspostavljeni ie. sufiks *-t* od **-h₁i-t-s* „koji ide“, a završava na *-es* zbog analogije na *-t-* imenice, kao *miles* „vojnık“ i *pedes* „pješak“. Završno *-m* u *com-* se ne gubi kao u *cōgō* pred vokalom jer je struktura postala nejasna (usp. *comēdō* „jesti, žderati“).¹⁰⁵ Ne valja miješati s *trāmes* „pješačka staza, sporedan put, put“ i *sēmıta* „tjesnac, sporedan put, put“ jer oni dolaze od *meāre*, Plt **mejo-*, ie. *h₂mei-o „razmijeniti, mijenjati“: *tramit*-<**trans-mit-* „koji ide preko“ i *semita*<**se-mit-* „koja ide postrance“. ¹⁰⁶

⁹⁹ de Vaan, s.v. *heres*

¹⁰⁰ Beekes, s.vv. χήρα i χηρωσταί

¹⁰¹ de Vaan, s.v. *endo-*

¹⁰² Benedetti, 179

¹⁰³ idem, bilješka 208 na str. 63

¹⁰⁴ de Vaan, s.v. *limes*

¹⁰⁵ idem, s.vv. *com-* i *comes*

¹⁰⁶ idem, s.v. *meo*

Po uzoru na *-t* imenice nastali su *superstes* „preostao“, *antistes* „nadglednik, veliki svećenik“, *praestes* „zaštitnik“.¹⁰⁷ Po uzoru na ove, *sospes* „spašen, čitav“ je nastao od PI **swe-* i ie. **sph₁-* s uvećanjem *-t* (kao u *spes,ei* i sl. *uspěh*).¹⁰⁸ S ovim se ne smije miješati *hospes* „domaćin, gost, stranac“ od **g^hos-ti-pot-is* „domaćin, gospodar nad gostom“ kao u *gospod* niti su izvedenice *compos,otis* „koji posjeduje što, dionik u čemu, kriv za što“ i *impos* „koji nema moć, kontrolu, nevlastan, bezuman, bez ičega“ korijenske jer imaju uvećanje *-i* kao u Gr *πόσις* „suprug“, Skt *pati-* „gospodar“, stlit *patis* „suprug“, Go *brup-faḅs* „mladoženja“ i ToA *pats* „suprug“.¹⁰⁹ Pak uvećanje *-ti* u značenju „nomen actionis“ „izmjena“ je proizvelo *hostis* „gost“ od IE. **g^hes-* kao u *hostus* „urod ulja kao nadoknada za prešanje“ i *hostia* „nadoknada, zamjena, žrtva“, ali i **g^hes-r* u Gr *χείρ* „ruka“.

Sudski izraz *testis* „svjedok“ Benedetti shvaća kao haplogogiju (ukidanje jednog od dvaju sitih slogova) od *tri-stites* „treći svjedok“¹¹⁰, a de Vaan kaže da je prvi član bio redni broj *trito-*, i da je tu haplogogijom nestalo *-to-*, ali da nije bilo haplogogije u drugom članu.¹¹¹

„Svećenik“ *sacerdōs* je od ie. **deh₃-t* „koji daje, koji je dan“ kao i *dōs* „miraz“ od ie. **deh₃* „davati“ u posesivnom značenju „koji ima sveta zaduženja oko svetog“ ili determinativnom „koji daje svetinje (žrtve) bogovima“, a značenje „kojemu je postavljeno sveto ili koji postavlja sveto“ dolazi od o-stupnja ie. **d^hoh₁-* koji je rijedak u ovom značenju u latinskom.¹¹² Značenje „zaduženje“ dolazi svakako od izvornog značenja riječi *dōs* „miraz“ kao „zaduženje, nadarbina“.

Ipak, postoji mogućnost da je sufiks *-t-* u nekim složenicama samo povećanje korijena te i one dalje ostaju korijenske kao da *-t-* nije sufiks, ali uporaba *-t-* nije generalizirana u ranim klasičnim jezicima, pa autorica daje primjere Skt *ha-t* „ubijen“ od *han-* „ubijati“, *ga-t* „otišao“ od *gam* „ići“, Av *taraḍāt* „koji meće kroz, potiče?“, *haṅ^Vharəstāt* „koji je skriven“, Gr *-βλής* „bačen“. Uvećanje *-t-* je prisutno u grčkim *-της* imenicama.¹¹³ Ono je na neki način ipak povezan sa sufiksom *-to*, *-ti*, *-tr*, *-tl* itd.

¹⁰⁷ de Vaan, s.v. *sospes*; Benedetti, 33

¹⁰⁸ idem, s.v. *spes*

¹⁰⁹ idem, s.v. *hospes*

¹¹⁰ Benedetti 35, bilješka 88

¹¹¹ de Vaan, s.v. *testis*

¹¹² idem, s.v. *sacerdos*

¹¹³ Benedetti, 32

U latinskom je moguće uvećanje u *recens* „nov, svjež“ ako drugi član od ie. *k_ŋ-t, ali možda je i participska tvorba od *recenent* preko haplologije, i po de Vaanu jest uvećanje kao u srednjovelškom *cynt* „ranije“ <PKelt *kento/u-, ali i u stsl. u o-stupnju *is-koni* „od početka“>hrv. *iskon*, Skt *kanyā* „djevojka“ i *kanīna* „mlad“ te Gr *καίνός* „nov“. ¹¹⁴

„Iznošene, izbrušene toge“ *dē-cōt-ēs* dolaze od ie. *k'eh₃-t iz Skt *śísāti*<*śā* „oštriti“, Arm *sowr* „oštar“<*k'e/oh₃-ro, Av *saēni* „šiljat“, G *κῶνος* „pinjol, češer, bor, stožac“ i L *cōs*, *cōtis* „brus, tocilo, kamen za brušenje“, ali i *catus* „oštrouman, pronicljiv“ te stirski *cath* „mudar, sposoban“. ¹¹⁵ Za *prae-gnās* kaže da nije korijenska nego analoška nekoj složenici na -*ti* kao npr. -*gnāti*-, a de Vaan prihvaća Schwyzerovo objašnjenje posesivne složenice i-osnove ¹¹⁶. *Locu-plēs* „bogat“ od ie. *pleh₁ „puniti“ doslovno „koji puni svoju torbu (*loculus*)“, a ne „koji ima mnogo posjeda“, ali de Vaan prihvaća i posljednje. ¹¹⁷

Za *man-suēs* „pitom, pripitomljen“ od *man-suesco*, 3. „navikavati na ruku“se ne zna je li ovo korijenska složenica jer prema *inquiēs* : *inquiētus* može biti samo poetska retroformacija od *mansuētus*. Također, ako *suesco*, 3. ne dolazi od *swē nego od *swē-d^h, onda sigurno nije korijenski i to i de Vaan zaključuje s -d^h-. ¹¹⁸

De Vaan napokon kaže da *interpres* „posrednik, zastupnik“ nije retroformacija od *interpretāri* u značenju „odrediti obostranu vrijednost“ (jer bi bio *interpretiari od *pretium*) nego izvedena složenica od ie. *per „prijeći, doći prijeko“ u o-stupnju: **enter-poro-* „prolazak između“ >**enter-pore-t-* „koji ide između“ tematski vokal u e-stupnju potom sinkopa u N jd. *enterporess>*enterpress>*interpres*. ¹¹⁹

Autorica još spominje da *ambāges* i *indāgō* mogu skrivati unutar -i-sufiksacije korijenske tvorba, a *ā* je analogno prema *contāges* i *compāges/prōpāges* (a oni prema *contāmen* i *pāgus*). ¹²⁰ Autorica kod povećanja na -i također još spominje 4 složenice: *remor*, *oris* „koji zadržava nekoga“, *praecluis* „vrlo proslavljan“, *abhorris* „neprikladan“, *obtrudis*

¹¹⁴ de Vaan, s.v. *recens*

¹¹⁵ idem, s.vv. *cos* i *catus*; Beekes, s.v. *κῶνος*

¹¹⁶ idem, s.v. *nascor*

¹¹⁷ idem, s.v. *pleo*

¹¹⁸ idem, s.v. *suesco*

¹¹⁹ idem, s.v. *interpres*

¹²⁰ idem, s.v. *ambages*

„koji se zabija“, *expellis* „koji protjeruje“ su kasne retroformacije prema glagolima *remorari* „zadržavati“, *praeclu(e)o* „biti slavan“, *abhorreo* „ježiti se, gnjušati se“, *obtrudo* „zarivati se“ i *expello* „izgoniti“, od kojih je arhaična jedino *remor* koja se koristi za ptice koje donose loše ili zabranjujuće znakove (kao za Rema).¹²¹

UVEĆANJE NA -c

Ovo uvećanje, iako nekorijensko, nije kasno nego je već nastalo u PIE aor./perf. $*d^h_1h_1k$ $*(H)ih_1k$ i zato imamo Gr $\epsilon\theta\eta\kappa\alpha$ i $\eta\kappa\alpha$ te latinsko *fefaked* i *iaciō*.¹²² Ali ie. korijen $*d^heh_1$ u lat. ima odraz i bez tog uvećanja u većini glagola na *-dō*, 3. kao npr., *condō* „ustanovljujem“ ili spomenuti *tribus* „čtvrť“ samo što je korijen zamagljen prelaskom ie. $*d^h$ u *d* iza nekih konsonanata.¹²³

-fac-

Glagol *facio* „činiti“ jedan je od najplodnijih glagola u latinskom i tvori nove glagole na postojećim pridjevima ili imenicama. Također tvori brojne imenske složenice s raznim osnovama koje se ne mogu svesti na glagol. Ipak, sve su one relativno kasne jer se *f* pojavljuje u sredini riječi i obvezno je uvećanje na *-c*.

Uglavnom su to zanimanja vezana uz neke dužnosti kao *aedifex* „graditelj kuće“, *aerifex* „obrađivač bronce“, *artifex* „obrtnik, umjetnik“, *auri-(auru-)fex* „zlatar“, *carni-(carnu-)fex* „krvnik, tiranin“, *c(h)ordifex* „proizvođač struna za glazbu“ od Gr $\chi\omicron\rho\delta\eta$ „crijevo, struna, ketgut, kobasica“, *contifex* „striga, stonoga?“, *dapifex* „koji priprema hranu“, *lanifex* „vunovlačar“, *manifex* (kao sljedeće) *munifex* „koji izvršava svoju dužnost“, *offex=opifex* ili „obavlja dužnost“, *opifex* „manualni radnik“, *panifex* „pekar“, *ponti-(pontu-)fex* „pontifik, veliki svećenik“, *postifex* (kao prethodni)“, *retifex* „koji proizvodi mreže“, *signifex* „kipar“ i *vestifex* „krojač, proizvođač odjeće“.

pontifex

---

¹²¹ Benedetti, 173

¹²² de Vaan, s.vv. *facio* i *iacio*

¹²³ idem, s.v. *-do*, *-dere*

Najpoznatija korijenska složenica je *pontifex* i sama njena problematičnost potakla je stručnjake da se više pozabave upravo ovim pitanjem. Stoljećima se u filološkim krugovima mislilo da znači *mosto-tvor*, jer *-fex* kao u *aurifex* „zlatar“ označava tvorca (od glagola *facio*), a *ponti-* dolazi od i-osnove imenice *pons* koja znači most.

Pittau kaže da se Rim s pravom zove „grad mosta“ jer je nastao uz gaz kod otoka Tiberina i vijekovima čuvao Sublicijski most i upravo zbog toga je nastala etimologija pontifikā kao „graditeljā mosta“ kako nam i javlja Varon: „pontu-fices (...) ego a ponte arbitror: nam ab his Sublicius est factus primum ut restitutus saepe, cum ideo sacra et ul et cis Tiberim non mediocri ritu fiant: upravo od pontifikā je bio sagrađen i mnogo puta popravljan, koji su vršili važne obrede s ove i one strane Tibera.¹²⁴

Povezivali su vrstu svećenika sa Sublicijskim mostom, koji su upravo oni sagradili (*fecerunt*)¹²⁵. Drugi član je kao i *-cen* bio povezan fonološkom alternacijom s korijenom *-fac*, ali prvi član *ponti-* je predstavljao problem jer *pontifex* označava sveti kolegij najvažnijih rimskih svećenika, a prvi među njima je bio *pontifex maximus*. On ne gradi nikakve mostove, ali kao što je svaki svećenik posrednik između bogova i ljudi, tako je i *pontifex* činitelj „duhovnih mostova“, ali to su sve sekundarne etiološke spekulacije.¹²⁶ Zbog glagola *facio* to je relativno kasna, nenaslijeđena formacija.

Razjašnjenje se dobiva u indijskoj religiji. Izraz *pathikṛt* označava onog svećenika koji probija, otvara tj. osigurava put „kroz život“ vjernom narodu u procesiji u nekoj potrebi, *pathikṛt sūryāya* „koji pravi put do sunca“ *cakāra sūryāya pānthām* „učinio je stazu do sunca“. A *pathi-* je isti ie. korijen s *ponti-* (**ponth₂i*), samo što je u prijevornoj praznini **pṛth₂i-*, a *kṛt* „nomen agentis“ od glagola *kṛ* što znači činiti, praviti. Skt *pānthās*, avestanski *pantā*, arm. *hun*, stsl. *poťi*, Gr *πόντος* itd. To je dakle indoeuropska religijska institucija koja se zadržala u indijskom jeziku (*kṛ* se nalazi i u srodnom st-irskom *cuath*, Lit *kurti* i sl. *čar*, *čarati* od ie. **k^wer*, ali ne u Gr *κράτος* „snaga“), a i u latinskom je drugi član arhaičan, samo s kasnijim uvećanjem na *-c*.

---

¹²⁴ Pittau, 1134

¹²⁵ Varo, L.L. 5, 83

¹²⁶ Benedetti, 96

Također, uspoređuje se i s Gr κελυθοποιός „koji čini put“ *hapax* u Eshila koji se odnosi na Hefestove sinove (Atenjane) koji grade put bogu Apolonu s ostoka Dela do hrama u Delfima kao što je Tezej, najveći atenski heroj, očistio put od Atene do Delfa od robijaša. Također u Ksenofonta i Eshina ὁδοποιός je osoba zadužena za učiniti put prohodnim. Ali ova tehnička riječ teško može imati povezanost s mitsko-religijskom složenicama u latinskom i sanskrtu, a κελυθοποιός je samo zamjena za ὁδοποιός s pjesničkom riječi κέλυθος.¹²⁷

Etimologija svećenika *sacerdos* je već objašnjena, a druga vrsta svećenika *flāmen* dolazi od ie. *b^hlah₂ (b^hleh₂) što je srodno sa starohetitskim p^alah_h- „zvati (upomoć)¹²⁸ i nije srodna sa Skt. *brāhman* „rast, širenje, razvoj duše“ jer ni *b^hleg^h ni *b^hled (Go *blota* „žrtvovati“) se ne bi izgubilo pred -m, nego bi ostao skup *gm* ili *mm*.¹²⁹

-iac-

Glagol *iacio* „bacati“ ima stativ *iaceo*, 2. „ležati“ i *iactare* „busati se, nadimati se“, ali nema nikakva ostatka osnove ie. *yh₁ kao što *facio*, ie. *d^hh₁ ima. Zabilježene su korijenske složenice *obiex* u Plauta i Vergilija „zasun vrata; prepreka“, *subiex* u Enija „koji je postavljen dolje“ i *disiex* na napisima „koji rasijeca“.

UVEĆANJE NA -d/d^h

-cud-

Glagol *cūdō*, 3. „udarati, zakucavati“ tvori složenice *incūs*, -*dis* nakovanj i *subscūs*, -*dis* isturen klin u lastinu repu (vrsta spoja za grede), a on dolazi od ie. *k^e/ouh₂-d-e/o- „udarati“ i ima srodnike u Lit. *káuti*, *káuju*, Latv. *kaût* „udarati“, stesl. *kovati*, pz. *kovø* „kovati“ <*kouH-, stis.. *høggva*, stvnjem. *houwan* „sjeći, klesati“ <*kouH-; ToA *ko-*, ToB *kau-* „ubijati“ <*keh₂u-, ToA *kot-*, ToB *kaut-* „razdvajati“ <*keh₂u-d^he-.

¹²⁷ Benedetti, 101

¹²⁸ Kloekhorst, s.v. *palāh*-ⁱ

¹²⁹ de Vaan, s.v. *flamen*; Schaffner, 103

U latinskom u nepočetnom slogu **au>u*. Pretpostavlja se da se ovo dogodilo u složenicama na *-cūdō*, iz kojih je *u* potom bilo uvedeno u „simplex“. Schrijver prigovara da su posvjedočenja „simplexa“ prerana da bi to bilo istinito. On predlaže da se *cudo* objasni od punine *e* **keuh₂-d^hō>*ke_ua-d^hō>*koua-d^hō>*koudō>cūdō*, gdje bi *caudex* odražavao drugi, o-stupanj **kouh₂-d^h-ek->*kouad^hek->*kayadek->kaudek-* (ako bi **u* and **d^h* bili susjedni, **d^h* bi proizveo *b* (usp. *iubeo*).

Budući da se proces odzaobljivanja **ouV > *auV* treba staviti u relativnu kronologiju prije protoitalske promjene **eu > *ou*, ovo tjera Schrijvera da rekonstruira o-stupanj za *caudex*. Takva alternacija je dakako moguća, posebno s obzirom na iterativ **kouh₂*-posvjedočen kod drugih IE jezika; ali to čini rekonstrukciju manje sigurnom. Hackstein daje alternativnu etimologiju **ke/ouh₂-d^hh₁-o* - „mećući udar > s gubljenjem laringala **k^e/ou-d^hh₁-o-*, od kojeg (pošto verbaliziran) bi se mogao izvesti *cūdō*; ali ako je **d^h* bio u izravnom kontaktu s **u*, očekivali bismo latinski ishod **cūbō*. Latinski sadrži povećanje na *-d*, ali toharski na *-d^h*. Lakše je dakle pretpostaviti da *cūdō* odražava **kuh₂-d-*, dok *cauda* i *caudex* odražavaju **keh₂u-d-* sa zamjenom laringala i poluvokala.¹³⁰

-frend-

Glagol *frendo*,3. „škrgutati zubima, samljjeti“ pojavljuje se u Plauta i ima vrlo specifično značenje, pa ipak tvori korijensku složenicu samo malo pomaknutog značenja *nefrens* „koji ne može žvakati još, nejače“. Međutim, očekivali bimo *in-frens* umjesto *nefrens*, ali de Vaan kaže da je to kasna re-formacija od *infrens* koji bi značio „koji zagrizuje na čemu“ po obrascu *deprans* „ne jedeći“. Postoje srodnici Lit *grėsti*, *grendžiu* „strugati, rendati, čistiti“ i Go **grinds* „tlo, zdrobljen“. Ne može se znati koji je sufiks jer su različiti sufiksi u baltičkom *-d*, a u germanskom *-d^h*. Sve se izvodi iz ie. **g^{wh}ren-d^(h)-*.¹³¹

-pend-

Glagol *pendo*,3. „vagati, plaćati“ tvori stativ *pendeo*,2. „visjeti“, imenicu o-stupnja *pondus,eris* „težina, masa“ i jedinu korijensku složenicu iz Zakonika dvanaest ploča *libripens*

¹³⁰ de Vaan, s.v. *cudo*

¹³¹ idem, s.v. *frendo*

„koji je izvagao plaću, blagajnik, računovođa“ od *libra* „rimska funta (mjera), valuta, vaga“. Glagol također tvori mnoštvo *-ium* izvedenica: *compendium* „ušteta, prečac“, *dispendium* „trošak, iznos, gubitak“, *impendium* „trošak, iznos, ulog“, *suspendium* „vješanje samog sebe, samoubojstvo“ od *suspendo* „činiti da budeš osumnjičen., obustaviti“ i *stipendium* „plaćanje, vojni rok“ od *stips* „dar, milostinja, doprinos“. Pronalazimo srodnike u faliskiĉkom *dupes* „koji daje dva asa“ s kojim moŹemo usporediti Lat *dupondius* „iznos od dva asa“ i u Lit *spęsti*, *spendžia* „ovjesiti, ispresti, postaviti zamku“, stsl *pędb* „raspon“ i csl. *pęditi* „gurati, goniti“ sve od ie. *(s)pend- „ispredati“ koji se moŹe izvesti od ie. *spenh₁- „presti, tkati“ i sufiksa *-d*.¹³²

4. ZAKLJUČAK

U radu smo, nakon uvoda u kojoj je opisana metodologija i teorijski okvir na temelju korpusa koju je sakupila Benedetti poblize razmatrali etimologiju korijenskih sloŹenica u latinskome i podijelili sporne sluĉajeve po tzv. *uvećanjima* koji dan-danas nisu dovoljno istraŹeni. Sufiksi se uzimaju zdravo za gotovo, a *uvećanja* se ne smatraju sufiksima iako to jesu. Autorica i mnogi drugi nisu odvojili *facio* (*fa-c-*), *pendo* (*pen-d*) i *antistes* (*sta-t*) od ostalih, iako samo njihovo uvećanje *-c*, *-d* ili *-t* upućuje da su inovacije najvjerojatnije kasnog datuma (makar kasnog, a ne ranog PIE). Svejedno *pontifex*, *pondus* i *antistes* spadaju u indoeropsku baštinu. NaŹalost se ne pazi na granicu korijena i sufiksa/svršetka ako se za cilj ne traŹi leksiĉki minimum na koji se neku osnovu moŹe svesti.

Iako je svaka sloŹenica „sloŹena“ (komplicirana, zamršena), korijenske sloŹenice pogotovo ostaju jedne od najvaŹnijih naslijeđenih naĉina tvorbe koje su se u protojeziku snaŹno formirale i ostavile prebrojne relikte i impuls za njihovo stvaranje ĉak i u modernim jezicima. Ovo moŹe potaći na dalje opće istraŹivanje sloŹenica koje ne prestaju nositi veliku izraŹajnost i ekonomiĉnost jezika, ali i komiĉki efekt ili sarkastiĉnu metaforu. Citirani Marinković na hrvatskom jeziku upućuje da se sloŹenicama ima joŹ za baviti u etimologiji i prouĉavanju uporabe i stvaranja rijeĉi i u hrvatskom jeziku.

---

¹³² de Vaan, s.v. *pendo*

POPIS LITERATURE

1. Andrijić, I. (2018) *Gramatika sanskrta*. Školska knjiga, Zagreb.
2. Beekes, R.S.P. (2009.) *Etymological Dictionary of Greek*. Brill, Leiden
3. Beekes², R.S.P. (2011) *Comparative Indo-European Linguistics*. John Benjamins Publishing, Philadelphia.
4. Benedetti, M. (1988) *I composti radicali latini: esame storico e comparativo*. Giardini, Pisa.
5. Buck, C.D. (1928) *A Grammar of Oscan and Umbrian*, Ginn and Company, Boston
6. de Vaan, M. (2008) *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Brill, Leiden.
7. Derksen, R. (2008) *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Brill, Leiden
8. Ernout, A., & Meillet, A. (2001). *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Hors Collection: Langues.
9. Festus, S. P. (1997). *De verborum significatu quae supersunt cum Pauli epitome. Thewrewkianis copiis usus*. Walter de Gruyter.
10. Goidànich, P.G. (1933) *Latina, lingua* u *Enciclopedia Italiana*, Treccani, Roma
11. https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pedf/ps12/wortbild/web/pages/02-1_komposition.html (10.5.2020.)
12. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56711> (11.5.2020.)
13. Ittész, M. (2012) *Initial y in the Rigveda* u *The sound of the Indo-European 2. Papers on Indo-European Phonetics, Phonemics and Morphophonemics*, München
14. Klein J., Joseph, B., Fritz, M. (2018) *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*, Svezak II, De Gruyter Mouton, Berlin/Boston
15. Kloekhorst, A. (2008) *Etymological Dictionary of Hittite Inherited Lexicon*, Brill, Leiden
16. Levin, S. (1983) „Hebrew *pi(y)legeš*, Greek *παλλακή*, Latin *paelex*: the origin of intermarriage among the Early Indo-Europeans and Semites“ u *General Linguistics* 23, 191-197.
17. Lewis, C.T., Short, C. (1879) *A Latin Dictionary*, Clarendon Press, Oxford
18. Lieber, R. (2009) *Introducing Morphology*. Cambridge University Press, Cambridge.

19. Marinković, I. (2010.) *Hrvatske koordinativne složenice u Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36/1 str. 71–95
20. Matasović, R. (2008) *Etymological Dictionary of Proto-Cellic*, Brill, Leiden
21. Mayrhofer, M. (1963) *Kurzgefaßtes etymologischen Wörterbuch des Altindischen*, Band II, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg
22. Mayrhofer, M.² (1996) *Etymologischen Wörterbuch des Altindiarischen*, Band II, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg
23. Meiser, G. (1998) *Historische Laut- und Formenlehre des lateinischen Sprache*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft
24. Moussy, C. (2005) *La composition et la préverbation en latin*, Presses de l'Université Paris-Sorbonne, Paris
25. Pittau, M. (1994) Sul significato e l'origine del toponimo *Roma*, u *Atti del X convegno di studio su «L'Africa romana»*, Editrice Archivio Fotografico Sardo, Sassari
26. Schaffner, S. (2010) *Der lateinische Priestertitel flāmen* u *Graeco-latina Brunensia* 15, 1, Brno
27. Thieme, P. (1951) *Etymologischer Vexierbilder* u *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 69, 172-178
28. Tribulato, O. (2015) *Ancient Greek Verb-Initial Compounds*, De Gruyter, Berlin/Boston
29. Varro, M.T. (1910) *M. Terenti Varronis de Linguae Latinae Quae Supersunt*. Teubner, Leipzig.
30. www.treccani.it/enciclopedia/lingua-latina_%28Enciclopedia-Italiana%29/ (10. 9. 2020.)